

KABAI IMRE

HOGYAN ALAKUL A POSZTADOLESZCENCENSEK
ÉLETÚTJA?
(A FRISS DIPLOMÁSOK VIZSGÁLATA
A ZSIGMOND KIRÁLY FŐISKOLÁN)

1. BEVEZETÉS

Az alábbiakban – a Zsigmond Király Főiskola Társadalomtudományi Kutatóközpontja által készített „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” című kutatásunk eredményei alapján – az életutak alakulására vonatkozó elemzéseinket kívánjuk bemutatni¹. Cikkünk a nemrég diplomát szerzettek két csoportjának vizsgálatára épül abból a szempontból, hogyan alakult a fiatalabb „nappalisok” életútja az idősebb társaikhoz, a „levelezősökhöz” képest életük első 25 évében. Arra vagyunk kíváncsiak, miként érhetőek tetten az életutak eltéréseiben a „posztadoleszcens” jelenségek: a „meghosszabbított ifjúkor” szociológiai sajátosságait elemezzük az életesemények kapcsán. Egyfajta „továbbgondolása”, célirányos elemzése mindazoknak a jelenségeknek, amelyekről Kovács Dóra kitűnő tanulmányában már részletekbe menően írt²; pontosítása és kiegészítése azoknak a vizsgálati eredményeknek, amelyeket az Ifjúság 2004 adatai kapcsán kimutattunk³.

De kik is azok a „posztadoleszcensek”? Somlai Péter, e jelenség legismerőbb magyar kutatója a következőképpen fogalmaz:

„A 'posztadoleszcensek' terminusa azokra vonatkozik, akik elmúlhattak 20 vagy akár 30 évesek is, már nem gyerekek, de még nem felnőttek. Ők alkotják az 'új ifjúságot', azt a nemzedéket, amely húzódozva és bizonytalanul hagyja el a kamaszkort. Ilyen a magyar fiatalok nagy része.”⁴

¹ Lásd: Kabai Imre – Wölcz Judit – Winkler Mónika – Béki Orsolya – Tóth Gábor (szerk.): Mi lesz velünk a diploma után? A ZSKF hallgatói által végzett vizsgálat öt felsőoktatási intézmény friss diplomásai körében. „Diákkötet” ZSKF, Budapest, 2007. (ZSKF TTK Könyvek). Az Interneten is olvashatók a Diákkötet megjelenésének, illetve bemutatásának reflexiói. Lásd pl. „Szociológusok párbeszéde a ZSKF-en.” Edupress, 2007. november 22. Forrás: http://www.hirtv.hu/kultura/oktatas/?article_hid=185954 (Letöltés ideje: 2008. február 20.); vagy „Számos megoldási javaslattal zárult a szociológus konferencia.” Metro, 2007. november 27. Forrás: <http://www.metro.hu/gazdasag/oktatas/cikk/172377> (Letöltés ideje: 2008. február 20.)

² Lásd erről bővebben: Kovács D.: A végzett hallgatók életútjának alakulása. In: Kabai et al. 2007. (pp. 67-100.)

³ Lásd: Kabai I.: A magyar egyetemisták és főiskolások életútja, élettervei 2004-ben. In: Somlai et al. 2007. (pp. 111-154.)

⁴ Lásd: Somlai Péter – Bognár Virág – Tóth Olga – Kabai Imre: Új ifjúság. Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcensekről. Napvilág Kiadó, Budapest, 2007. Az idézet a kötet hátsó borítójáról, illetve az Előszóából (p. 7) származik.

A kifejezés először Keneth Kenistonnál fordul elő (Keniston, 1970): azokra vonatkozóan használta, akik szüleiknél hamarabb kezdik a szexuális életet, már kora kamaszkorukban belekóstolnak a „feszültségoldó szerekbe” (kábitószereknek, isznak és cigarettáznak), „felnöttes” döntéseket hoznak életük alakulásáról. De ők azok is, akik sokkal tovább maradnak az iskola padjaiban, így később lépnek be „véglegesen” a munka világába, bár már tizenévesen kipróbálják magukat ott is. Ők a '60-as évek „beatles-nemzedékének” képviselői, akik először szegültek szembe – hosszú haját növesztve, farmernadrágot öltve és beatzenét hallgatva – szüleikkel, akik a szemükben a „fennálló rend” idősödő képviselői, szemben az „önmegvalósításért küzdő” fiatalokkal (Schulze, 2003: 190).

Immáron gyermekeikről szólnak a kutatások: az ezredforduló „új ifjúságáról”. Alapkérdésünk: Hol is tart a magyar ifjúság az „individualizálódó univerzumban”, mennyiben „a posztadoleszcencia előhírnökei” a felsőoktatásban végzetek? Nem szólunk itt számtalan olyan fontos kérdésről, mint például a Gábor Kálmán által felvázolt „ifjúsági korszakváltás” jellegzetességei (lásd pl. Gábor 2004), vagy a munkanélküliség problémája, a kereseti viszonyaik alakulása (lásd pl. Köllő 1993), a lakásszerzés problémái (lásd pl. Székely 2002), nem elemezzük szexuális életük jellegzetességeit sem (lásd Tóth 2000), éppen csak érintjük a fiatalok életlehetőségeinek kérdését a munka világában (lásd erről részletesebben Laki 2000). Szerencsére több kitűnő elemzés jelent meg a közelmúltban a magyar szociológiai irodalomban a posztindusztriális korszak ifjúságáról (lásd az előzőekben említetteken túl pl. Spéder 2006, Gábor–Jancsák 2004, vagy Gázsó–Laki 2004, Csákó 2004), de hivatkozhatunk saját eredményeinkre is (Kabai 2006; Kabai 2007; vagy Kabai et al. 2007)⁵. Mindezek nem mentenek ugyan fel annak felelőssége alól, hogy a vizsgált témának csak egy szűk területére koncentrálnak, de valamelyest enyhíti lelki furdalásunkat...

2. AZ ÉLETÚTAK VIZSGÁLATA

2.1. Az életutak kutatásáról

Miért is tartjuk fontosnak az életutakat; vajon milyen társadalomtudományi „hozadékaik” lehetnek ezeknek a kutatásoknak? A posztadoleszcens jelenségekhez kapcsolódó társadalmi változások szinte kikényszerítették az ifjúság, a nevelés, a szocializáció és más, az ifjúság helyzetéhez kapcsolódó társadalomtudományi diszciplínák koncepcióinak és kutatási módszereinek az újrafogalmazását. Az újabb nemzetközi kutatások megkísérlik kitágítani azoknak a tudományágaknak a körét, amelyek bekapcsolódnak az ifjúsággal foglalkozó adatfelvételekbe, a '70-es évektől megfigyelhető az a törekvés, hogy „az egész életpályát átfogó kontextusba integrálják” (Hurrelmann, 1976). Az életrajz- és életpálya kutatás önálló ágazata jött létre a '80-as évek folyamán a szociológia kereketei között. Ezeknek a kutatásoknak az egyik központi kérdésköre az ifjúság

⁵ Kitűnő ifjúságszociológiai bibliográfia található a Gábor–Jancsák (2004) kötetében 1990-től 2002-ig (pp. 248-373.)

„önállósodásának”, az ifjúkor meghosszabbodásának sajátosságai, illetve ennek társadalmi-egyéni következményei⁶.

Ennek kapcsán került előtérbe a „life-course perspective” (az „életrajz-perspektíva”), amely keretein belül gyakran beszélnek a szerzők életutakról, életpályákról, életciklusokról⁷. A legutóbbi években különös hangsúllyal emlegetik „a közéletet és a magánszférát újraegyesítő holisztikus megközelítés” igényét (Wallace, 2006: 269), amely elvárásoknak az életpályák tanulmányozása messzemenően megfelel. A felnőtté válás folyamatait vizsgálva ugyanis fény derül az iskolai életút, a munkába állás, a családalapítás és más „életút-aspektusok” egyidejű elemzésére, összefüggéseik, kölcsönhatásaik kimutatására a „történelmi feltételek kontextusában” (Hareven, 1992: 6). Az ezredfordulón olyan összetett és szerteágazó kutatások folynak világszerte, hogy még elnagyolt áttekintésük is meghaladná e tanulmány terjedelmi kereteit⁸.

A meghosszabbodott ifjúkorban élő fiatalok által megvalósított életforma, életfelfogások leírása, típusainak elkülönítése nem egyszerű feladat, hiszen időben és térben, de egy adott társadalmon belül is rendkívül sokszínű megnyilvánulási formáival találkozhatunk a hétköznapiakban. Ezeknek az új életutaknak a leglényegesebb közös vonásait kiemelve született a „választásos életrajz” kifejezés, melyet Ulrich Beck vezetett be 1986-ban megjelent tanulmányában⁹. Ezt megelőzően Wolfgang Fuchs 1983-as tanulmányában már nagyvonalaiiban felvázolta ennek a koncepciónak a lényegi elemeit (Fuchs, 1983). A fogalmat később az individualizációról szóló tanulmányokban fejtették ki részletesebben¹⁰

⁶ Az „önállósodást” összetett folyamatnak gondoljuk, amelynek számtalan összetevője van. Ebben a tekintetben közel áll hozzánk Vaskovics László megközelítése: ő a fiatalok demográfiai, foglalkoztatottsági és anyagi helyzetük szerinti összetétele alapján elemzi a posztadoleszcens jelenségeket. Vizsgálataink során az „önállósodás” következő aldimenzióit (és azok „fokozatait”) kísérjük figyelemmel: „iskolai pályafutás” (középfokú és felsőfokú végzettség megszerzése), „munkahelyi pályafutás” (első munkavállalás, első teljes állás, állás elvesztése, munkanélkülivé válás), „elszakadás a szülői háztól” (elegendő kereset az önellátáshoz, elköltözés a szülői háztól, önálló lakás megszerzése), „párkapcsolat” (együttélés, házasság, partner elvesztése, új kapcsolat), „gyermekvállalás” (első majd további gyermek(ek) születése). Felfogásunk szerint „önállóbb” az a fiatal, aki több aldimenzióban magasabb fokozatot ért el (pl. diplomás, főfoglalkozású, aki már megtapasztalta a munkanélküliséget is, önálló lakásban, új házastársával és gyermekeivel él – megtapasztalva tehát a párkapcsolat újjáépítését is). Messzire vezetne az aldimenziók „teljes körének” és ezen belül az „összes fokozat” feltárása – ebben a kutatásban csak ennyire vállalkozhattunk... (Köszönet Bukodi Erzsébetnek a témához kapcsolódó értékes megjegyzéseiért!)

⁷ Lásd erről bővebben: Wallace (2006). Így ír: „Az ifjúkort szemlélhetjük úgy is, mint a felnőttkorba való átmenet olyan folyamatainak sorozatát, amelyek hozzávetőlegesen párhuzamosak, és különböző szférákban zajlanak le, például az otthoni vagy a munkaerőpiaci közegben, de csak együttesen értelmezhetők, hiszen szoros kapcsolatban állnak egymással.” (p. 270)

⁸ Szerencsére kitűnő összegzések olvashatóak, amelyek közül kiemelkedik Johanna Winn és Peter Dwyner tanulmánya (lásd: Winn-Dwyner, 2006)

⁹ A tanulmány angol változata 1992-ben jelent meg, melyre a legtöbb szerző hivatkozik: Beck, U.: Risk Society: Toward a New Modernity. Sage, London, 1992. Manuela du Bois-Reymond 1996-os előadásában foglalta össze igen plasztikusan e fogalom lényegi elemeit. Lásd: du Bois-Reymond (1995).

¹⁰ Vö. Chisholm et al. (1990); du Bois-Reymond et al. (1991); Furlong-Cartmel (1997); Wilkinson (1997).

A választásos életrajz távolról sem csak a szabadságon és a saját döntéseken alapuló életfelfogás, hanem a modern életre jellemző paradoxon határozza meg: bár több lehetőséget kínálnak manapság a fejlettebb társadalmak, de a fiatalok rá vannak kényszerítve arra, hogy reagáljanak a lehetséges választási lehetőségekre és legitimálják is döntéseiket. Amikor rájönnek arra, hogy mennyi lehetőségük van, frusztráló is lehet: sokszor nem érzik magukat elég felkészültnek arra, hogy jól döntsenek. Ez a lehetőség és szabadság, valamint a legitimáció és a kényszer közötti feszültség jellemzi a választásos életrajzot.

A korábbi évtizedekben tipikusnak tekinthető „normalizált életrajz” lényege (Biggart–Furlong, 1996) a következő: a fiatalok egy jól meghatározott szakmát és munkát keresnek már a korai életszakaszban; ugyanakkor stabil kapcsolatot alakítanak ki, hogy családot alapítsanak – vagy legalábbis mielőbb erre töreksszenek. A korábbiakban jelzett társadalmi folyamatok eredményeként (elsősorban az oktatási és a kulturális mezőben lezajlott modernizáció következtében) a meghosszabbodott ifjúkor és a hagyományos normalizált életrajz modellje fokozatosan felbomlik: az életutak új formái jelennek meg az ifjúkorban.

A meghosszabbodott ifjúkor ugyanakkor elveszíti nem-specifikus jellegét és „kétneművé válik”. A fiatalokat manapság több csoportba lehet sorolni az életutak alakulása szempontjából, amelyek a két történelmi modell között helyezkednek el – azok elemeinek keveredése figyelhető meg életvezetésükben. Ez a történelmi kettős meghatározottság az egyik oka annak, hogy a fiatal felnőttek életútjai ma olyan sokszínűek, és a társadalomkutatók számára komoly fejtörést okoz jellegzetességeik vizsgálata, leírása. További differenciálódást eredményez, hogy miközben Európa országaiban az életkörülmények standardizálódnak, ugyanakkor erősödnek a különbségek régiók és társadalmi csoportok szintjén. Mindezek azt eredményezik, hogy ma már nem szokatlan, hogy az ifjúkor egy nem-specifikus normalizált életrajznak indul, és időközben – elveszítve nem-specifikus jellegét – választásos életrajzba megy át (Chisholm et al, 1995; Walther et al, 1998).

A fiatalok életútjában bekövetkezett változások hatással vannak mind a státusz-utak szerkezetére, mind pedig tartalmára. Ha összehasonlítjuk az ezredforduló fiataljainak és szüleiknek az életére jellemző életutakat, akkor az életszakaszok hosszán („rövidített” – „meghosszabbított” életszakaszokról beszélhetünk) túl jelentős eltéréseket találunk az életszakaszok közötti átmenetek sorrendiségében is. Míg korábban az egyes életesemények viszonylag merev sorrendben követték egymást – (du Bois-Reymond szóhasználatával élve: „lineárisak” voltak), addig a választásos életutakban „szinkronikusak” (összecsúsztatva, egymással párhuzamosan folynak egyes – korábban időben egymás után következő – életesemények), és „megfordítottak”, „felcseréltek” lehetnek. A normalizált életrajz által előírt sorrend felcserélődhet az egyes életesemények más sorrendben követhetik egymást, mint az a nem-specifikus életrajzoknál megszokottak és elfogadottak volt tekinthető (du Bois-Reymond, 1998).

A posztmodern fiatalok életében már egyre ritkábban alakul a korábbi sorrendben az egyes életesemények egymásutánisága: az iskola befejezése – szakképzés megszerzése – munkába állás – eljegyzés – házasság – elszakadás a szülői háztól, önálló háztartás kialakítása – aktív szexuális élet – gyermekvállalás – és így tovább. Ezzel szemben a választásos életrajzokban pl. sokszor a

szexuális élet már akkor elkezdődhet, amikor még iskolába járnak, az is előfordul, hogy nem kerül sor házasságra, családalapításra, heteroszexuális életre, hanem van, aki fiatal nőként – kihagyva korábban elengedhetetlennek tartott életszakaszokat – tervezi karrierjét, egyedül, vagy barátnőjével lakik együtt. Egy másik példa lehet, amikor a klasszikus normalizált életút „kisiklik” korábbi – várható – kerékvágásából és a párkapcsolatot válás követi, új karrierambíciók ébrednek az – immáron – egyedülálló nőben és – gyermekkel, vagy anélkül – új karrier-életutat épít fel, esetleg együttél férfitársával házasság nélkül – és folytathatnánk a példák sorát.

A variációk, lehetőségek száma nem csupán az elméletben, de mind inkább a való életben is szinte kimeríthetetlen. Ezáltal az ifjúkor új minőségű tapasztalatokat jelenthet, és lehetővé teszi egyesek számára, hogy – megérezve a lehetőségeket és a környező társadalom nyitottságát e különböző formák elfogadásában – mind inkább kísérletek lehetséges terepévé tegye saját életét – sokszor nem kis kockázatot is vállalva ezzel. Ez az egyik aspektus, amelyre Beck és mások rámutatnak, amikor a „kockázati életrajzról” beszélnek (Beck, 1997). Amíg régen a tanulás és a munka egymásutánosságát tapasztalhattuk – és e két életeseemény viszonya, egymásutánossága meghatározó jelentőséggel bírt a normalizált életrajzokban – , addig ma az életnek ez a két területe a fiatal felnőttek számára egyre inkább az élet keveredő területeiként, „kettős mezőként” jelenik meg (du Bois-Reymond, 1995), mégpedig az ifjúkor egészen korai szakaszában. Legkésőbb 15 évesen a modern iskoláskorú gyermek tanulás mellett már dolgozik, kiegészítve zsebpénzét. Alkalmi munkát vállalva szupermarketekben, gyorséttermekben, vagy titkárnőként, kutatási segéderőként, esetleg pincérként – egyetemi, középiskolai tanulmányaik alatt mindannyian testközelből ismerik meg a munkaerőpiacot.

Később ismét visszatérnek a munkaerőpiacra, amikor már jelentősebb „oktatási tőkével” rendelkeznek. A tanulás és a részmunkaidős – esetleg tanulmányaikat hosszabb-rövidebb időre megszakítva teljes munkaidős – állás életszakaszában olyan tapasztalatokra, „kapcsolati hálókra” tesznek szert, amelyek nagyban befolyásolhatják későbbi komoly belépésük esélyeit.

A munka és a tanulás keveredésének tendenciáival összhangban van azzal, hogy a munka és a szabadidő is keveredik a választásos életrajzok egy jelentős részében. Az egyre komplexebb életfelfogás egyik fontos eleme, hogy a meghosszabbodott ifjúkorban a kulturális és szórakoztatóiparban foglalkoztatottak esetén keveredik a munkaidő és a szabadidő. De más foglalkozási ágakban is megfigyelhető, hogy a magán- és a szakmai élet közötti kapcsolat szorosabbá válik, a szakmai élet érdekében tett „aktív befektetések” formájában jelenik meg a szabadidős tevékenységek egy része, anélkül, hogy fel akarnák áldozni a fiatalok a szórakozást (Wilkinson, 1997).

A mai fiatalok körében különösen vonzóak azok a foglalkozások, ahol nem lehet egyértelműen elkülöníteni a munkaidőt a szabadidőtől. Ilyen például a saját vállalkozások kialakítása a szórakoztatóipar területén, a piacon található hézagok kitöltése részmunkaidőben – szembe a korábbiakban megfigyelt törekvésekkel a meglévő üres állások betöltésére. A fiatalok arra törekszenek, hogy összehangolják az élethosszig való tanulást a munka világával (a munka racionalizálásával és rugalmasságának kialakításával).

2.2. A magyar fiatalok, illetve a „főhivatású” egyetemisták és főiskolások életútja 2004-ben

Visszatérve a magyar empirikus életút-kutatásokra, vizsgáljuk meg az „Ifjúság 2004” adatait egy kicsit tüzetesebben, hogyan is alakultak az elemzésbe bevont 15-29 évesek életeseményei¹¹:

- 15-16 évesen megfigyelhetőek az első kísérletek a családon belüli „önálló státusz” kialakítására („önidentifikáció” társadalmi értelemben: leendő foglalkozása megválasztása, illetve az első önálló „kiruccanások” megvalósítása);
- 16-17 évesen a családon kívüli önálló pozíció kiépítése történik meg (állandósuló „mozgásszabadság” és – párhuzamosan – egy kis „kóstoló” a szexből);
- 17-18 évesen stabilizálja külső pozícióit; majd
- 18-19 évesen markánsan „kilép” a családi keretek közül: első szakmai végzettség megszerzése, önálló nyaralás, komolyabb párkapcsolat kiépítése;
- a fordulóponthoz a 19-20. életévek jelentik: befejezi tanulmányait és munkába áll (megkezdí önálló életét a társadalom teljes jogú tagjaként: immáron öneltartó és választó);
- 20-22 évesen befejezi a kivonulást a szülői családból (elköltözik, állandó kapcsolatot teremt); végül
- 22-23 éves korában lezárja az „ifjúkort”: saját gyermeket vállal és kerül saját lakás is egy év múlva.

Az összefoglaló jellegű – óhatatlanul is elnagyolt – áttekintés után vizsgáljuk meg egy kicsit alaposabban a 18-25 éves „kortárs csoport” sajátosságait, majd ugyanezen 13 életesemény mentén a „főhivatású” (teljes állással nem rendelkező) főiskolásokat és egyetemistákat elemezzük (lásd az 1. sz. táblázatot).

Ami az összehasonlító elemzésekből is feltűnik: az életesemények egymás utáni sorrendje – egészen lényegtelen „elmozdulásoktól” eltekintve – nem változott. Gyakorlatilag ugyanaz az életút jellemző a hallgatók korosztályára, mint a teljes fiatal népesség esetében, legalább is a bekövetkezések időpontját és sorrendjét illetően. Ugyanakkor – a korösszetétel megváltozása következtében (kimaradtak a legfiatalabbak és a három utolsó korcsoport) – az egyes életesemények bekövetkezésének aránya érzékelhetően eltolódott. Különösen szembetűnő ez az első hat életúttelelem esetében: a foglalkozás eldöntésétől az első szakmai végzettség megszerzéséig 4-5 százalékkal nagyobb arányokat regisztrál-

¹¹ Lásd részletesebben: Kabai, 2007. A kutatást a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet végezte 2004-ben (lásd erről bővebben: Bauer-Szabó 2005). Összesen kerek nyolcezer 15-29 éves fiatal reprezentatív mintáján készült az adatfelvétel. Csak minden második válaszadónál vizsgálták az életeseményeket, ezek közül 3841 fő adott mind a tizenhárom életút-kérdésre értékelhető választ (közülük 1977 fő tartozik a 18-25 évesek korcsoportjába; ezen belül 265 főiskolás és 187 egyetemista alkotja az almintákat).

tunk a kortárs csoport esetében. Ezt követően viszont megfordul a trend: a tanulmányok befejezésétől az első önálló lakáshoz jutásig kisebb arányok tapasztalhatóak, bizonyos esetekben ez az eltérés meghaladja a 8 százalékpontot is (éppen a legutolsó életeseményénél).

Az életervek körében is markáns elmozdulások figyelhetők meg hasonló tendenciákkal: a 18-25 évesek közül azok, akiknél még nem történtek meg az egyes életesemények, azok bekövetkezésének várható időpontját az első néhány tényezőnél az első szakmai végzettség megszerzéséig későbbre teszik egy-két évvel, mint a teljes fiatal népesség, ugyanakkor a tanulmányok befejezése után valamivel előbbre kerülnek a tervezett időpontok (pl. az önálló lakásba költözés közel egy fél évvel hamarabbra várják). Megállapíthatjuk tehát, hogy a hallgatók korosztályának a fentebb leírt „átlagos” életút-modellhez hasonló módon alakul életük.

1. táblázat: Életesemények és életervek (átlagévekben)

	Tény (18-25 évesek)	Terv (18-25 évesek)	Tény (egyetemista)	Terv (egyetemista)	Tény (főiskolás)	Terv (főiskolás)
ÉLETESEMÉNYEK:						
Eldönteni, milyen foglalkozása, szakmája lesz	15,8	22,9	17,0	23,7	16,5	23,0
Először önállóan szórakozni menni	15,9	23,1	16,0	21,0	15,9	24,9
Akkor jönni-menni, amikor akar	16,6	23,3	16,9	23,4	16,7	22,7
Szexuális tapasztalatokat szerezni	17,0	21,6	17,4	21,7	17,2	22,2
Először komoly párkapcsolatot kialakítani	17,9	23,3	18,6	23,2	17,7	23,5
Önálló nyári utazást szervezni	18,0	23,5	17,9	22,7	18,1	23,5
Az első szakmai végzettséget megszerezni	18,5	22,7	19,2	24,2	18,4	22,9
Befejezni tanulmányait	19,1	24,8	23,0	25,0	21,6	25,0
Először teljes állást vállalni	19,6	23,6	20,8	24,9	20,2	24,1
Elköltözni a szülői háztól - szülőtől függetlenül élni	19,6	25,5	19,6	25,2	19,1	25,2
Állandó partnerrel együttélni	19,7	25,0	19,8	25,0	19,8	25,0
Először apa/anya lenni	20,3	27,7	26,3	28,2	22,6	27,8
Először önálló, saját lakásba költözni	21,0	26,1	20,7	26,3	20,0	26,0

Forrás: Nemzeti Ifjúságkutató Intézet „Ifjúság 2004.” (N=1977)

A következőkben a főiskolai hallgatók adatait elemezzük: megvizsgáljuk, hogy köreikben mi tekinthető az „átlagos életútnak”, majd összevetjük a kortársaik és az egyetemisták adataival. Az adatok struktúrája a következő: az egyes életesemények bekövetkezésének időpontját, a bekövetkezés arányát és az egyes eseményekre vonatkozó terveket elemezzük. Ami az első pillanatra előtűnik, a leendő foglalkozása, szakmája eldöntésének időpontja a fenti általános adatokhoz képest valamelyest (egy fél évvel) kitolódik. Megelőzi időben az első önálló szórakozás is, amely bekövetkezésének átlagideje és aránya is meggyezik a korosztályával. Lényegesen késleltetik (egy-két évvel) tanulmányaik

befejezését – már csak hallgatói státuszukból adódóan is –, bár az némi meglepetést okoz, hogy a tervezett időpont majdnem pontosan megegyezik a kortárs-csoportéval (25 év). Eltolódik az első munkába állás időpontja is és itt a tervezett időpont ezzel párhuzamosan csúszik későbbre. Az első gyermek vállalását mintegy „maga előtt tolja” e két esemény: a főiskolások általában két-két és fél évvel később vállalkoznak az első gyermekre, és ugyanez figyelhető meg erre vonatkozó terveiket illetően is.

Ami viszont markánsan előbbre kerül időben: az első önálló lakás megszerzése egy évvel korábban bekövetkezik náluk. Meglepően hasonlít életük az első állandó partnerkapcsolat (együttélés) időpontja tekintetében: szemmel láthatóan nem sietik el ezt a fontos lépést annak ellenére, hogy az önálló háztartás kialakítása (saját lakás révén) láthatóan hamarabb bekövetkezik. Nem szereznek korábban szexuális tapasztalatokat sem a főiskolások, mint kortársaik, bár hamarabb költöznek el a szülői házból (fél évvel), de az első tartós párkapcsolatra (együttjárásra) sem vállalkoznak hamarabb.

Igy összegezhető a főiskolások életútja az események egymásra következő sorrendjében:

- 16-17 évesen „kiharcolják” önálló státusukat a családon belül: saját belátásuk szerint közlekedhetnek, megszerzik első szexuális tapasztalataikat, megválasztják jövőendő szakmájukat;
- 18 évesen – még az iskola padjaiban maradva – első komoly párkapcsolatukat kiépítik, már önálló nyári utazásra is vállalkoznak és megszerzik első szakmai végzettségüket;
- 19 évesen elköltöznek a családi fészekből, egy éven belül saját lakást szereznek és kialakítják állandó partneri kapcsolatukat;
- 21-22 évesen állást vállalnak – valamivel hamarabb, mint ahogy befejezik tanulmányaikat – majd 23-24 évesen „kilépnek az ifjúkorból”, azaz megszületik első gyermekük.

Az egyetemisták életútja igen jelentős eltéréseket mutat a főiskolásokéhoz képest. Mint adataink is bizonyítják, a tanulmányaik befejezése, de különösen az első gyermek vállalása jelentősen kitolódik „hallgatótársaikhoz” viszonyítva. Négy évvel később születik meg első gyermekük (26-27 évesen), de terveik is későbbre csúsznak. Tanulmányaikat átlagosan másfél évvel később fejezik be, miközben az első teljes állás vállalásának időpontja alig tér el a főiskolásokétól. Késleltetik továbbá annak eldöntését, hogy milyen foglalkozást választanak, első komoly párkapcsolatuk időpontja is kitolódik (egy egész évvel), de később költöznek el a szülői háztól, és közel egy évvel később lesz saját lakásuk is.

Jól megfigyelhető, hogy a főiskolások egyfajta „köztes helyzetet” foglalnak el a kortársaik „átlaga” és az egyetemisták között. Különösen a párkapcsolatok és az iskolai tanulmányok befejezése tekintetében figyelhető meg sajátos helyzetük: miközben szinte teljesen megegyezik a kortárs-csoporttal az első szexuális tapasztalatok megszerzése, a komolyabb együttjárás, majd az összeköltözés időpontja, az egyetemistáknál ezek az életesemények rendre később következnek be. Ugyanakkor a két csoport hasonlósága abban érhető a legjobban tetten,

hogy mindkettőnél megfigyelhető a késleltetés a munka világába való belépés, a tanulmányaik befejezése és az első gyermek vállalása esetében.

Az egyetemisták életútja összességében így alakul, ha az egyes életesemények bekövetkezésének átlagéveit vesszük sorra:

- 17 éves korukig eldöntik jövőendő foglalkozásukat, kialakítják önálló státuszukat a családon belül;
- 18-19 évesen szerzik meg első szexuális tapasztalataikat, alakítják ki első párkapcsolatukat és lépnek az önállósodás magasabb fokára;
- 19-20 évesen megszerzik első szakmájukat, elköltöznek szüleiktől és együtt élnek kedvesükkel;
- 21 évesen vállalnak először munkát, és általában ekkor szerzik meg önálló lakásukat is;
- végül 23-24 évesen fejezik be tanulmányaikat, majd rá egy-két évvel – első gyermekük megszületésével – „befejeződik” számukra is az ifjúkor.

Megállapíthatjuk, hogy különös jelentősége van a „főfoglalkozású hallgatók” életútja, életrveit vizsgálatainak, hiszen – mint ezt adataink is bizonyították – bizonyos tekintetben ők „a posztadoleszcencia előhírnökei” a mai magyar társadalomban.

3. A VÉGZETT HALLGATÓK ÉLETÚTJÁNAK VIZSGÁLATA

3.1. A vizsgálatról

A 2006-2007 között készített „Végzett hallgatók vizsgálata” révén a „meghosszabbodott ifjúkor” egy célirányosabb kutatására nyílik mód. Reményeink szerint számtalan olyan probléma áthidalható gazdagabb adatbázisunk révén, amelyek alaposan „rányomták bélyegüket” a korábbi kísérleteinkre.

Először is komoly problémát okozott az „Ifjúság 2004” adatainak elemzésekor, hogy a vizsgált csoportok életkora még meglehetősen alacsony volt: az alapsokaságot a 15-29 éves magyar fiatalok alkották, így 15 korcsoportot foglaltak magukba, köztük a 15. életévüket éppen betöltötteket is. Az egyes életesemények bekövetkezésének átlagértéke sok eseten „elfedte” azt a sajátosságot, hogy a megkérdezettek egy jelentős hányadánál még be sem következtek (fiatal koruknál fogva). Alig javított valamit a helyzeten az, hogy „életrveiket” is elemezhettük az életesemények kapcsán (a válaszadások hiánya, a bizonytalanságok miatt ezek az adatok inkább csak „tájékoztató jellegűek”, relevanciájuk meglehetősen csekély).

A végzett hallgatók vizsgálata sok tekintetben alkalmasabb az ilyen jellegű életút-elemzésekre, hiszen válaszadóink mindegyike már legalább egy diplomával rendelkezett a kérdésük időpontjában, mindannyian elmúltak már húsz évesek¹². Amire a korábbi vizsgálatok jószerével egyáltalán nem, vagy alig ad-

¹² Lásd erről bővebben a Wölcz (2007) és Nhancale-Blau-Badó (2007) tanulmányokat. Adataink szerint 71,5%-uk 21-29 éves, további 19,1%-uk 30-39 éves, míg 9,4%-uk elmúlt 40 éves is.

tak lehetőséget (nagyon kicsik lettek volna a kor szerinti leválogatás után a részminták): egy olyan elemzésre, amelyben a megkérdezettek életútját követhetjük nyomon 14 és 25 éves koruk között. Erre vállalkozunk tehát a következőkben.

Alapvető célkitűzésünk a posztadoleszcencia vizsgálata, jelenségeinek empirikus elemzése. Olyan életeseményeket válogattunk be kérdőívünkbe¹³, amelyek az élet három fő területét szinte minden lényegesebb mozzanatában lefedik: az iskolai, a munkahelyi életutat, valamint a párkapcsolat, a saját családalapítás folyamatát. Összesen 18 életesemény szerepel adatbázisunkban (lásd később az 1. és a 2. ábránkat).

Még egy problémát meg kellett oldanunk. Nevezetesen, olyan csoportokat kellett definiálnunk a megkérdezettekben belül, amelyek révén összehasonlító elemzéseket végezhetünk a „meghosszabbodott ifjúkor empirikus elkülönítése” érdekében. Óhatatlanul is adódott a megoldás a korábbi kutatásaink eredményeinek tükrében: lássuk a „főhivatású hallgatókat” (a „posztadoleszcencia előhírnökeit”), azaz a nappali tagozaton végzett fiatalokat, és vessük össze adataikat a tőlük leginkább eltérő csoporttal, a nem nappali (levelező és esti) tagozaton végzettek idősebb korosztályaival! Két merőben eltérő életpálya-típus összevetésére ad lehetőséget – gondoltuk – , ha a 25-29 éves „nappalisokat” vesszük alaposabban górcső alá, és összehasonlítjuk az életesemények bekövetkezését a 14-25 éves intervallumban a 35-49 éves „levelezősökével”. Egyrészt minden vizsgált személy már legalább 25 éves, így nem kell azzal „bajlódni” az átlagértékek kiszámításánál, hogy egyesek még nem érték el a megfelelő kort. Másrészt a két csoport nemcsak életpályája, hanem életkor szempontjából is jelentősen eltér egymástól –ugyanakkor bizonyos értelemben „homogén” társadalmi rétegeket vetünk össze, hiszen mindannyian diplomások. Kiküszöbölhetünk ezzel egy fontos „torzító tényezőt”: a társadalmi helyzet eltéréseit. Kétségtelen, hogy ez csökkentheti az eltérések mértékét (jól láthattuk a korábbiakban a 18-25 éves „kortárs-csoport” vizsgálatakor is), de talán „tisztábban elötűnnek” a meghosszabbodott ifjúkor jellegzetességei – reméltük.

A továbbiakban tehát e két csoport (a „fiatal nappalisok” és az „idősebb levelezősök”) jellegzetességeit mutatjuk be néhány alapvető szociológiai jellemzőjük révén. Azt előre kell bocsátanunk, hogy igen sajátos az alappopulációnk: öt Közép-magyarországi Régióban található felsőoktatási intézmény 2001 és 2006 között végzett és a régióban élő friss diplomásait foglalja magába¹⁴. Az adatok tehát rájuk vonatkoznak, reprezentatívnak tekinthetők (utólagos, négydimenziós korrekciós súlyozással illetve a véletlen mintavételi eljárás alkalmazásával ezt sikerült biztosítanunk). Nem mondhatjuk tehát azt, hogy a „mai magyar ifjúságról” számolunk be, de nem is ez a célunk. A két csoport jellegzetességei sok szempontból „tükrözik” a mai magyar viszonyokat, azon belül is a fiatal értel-

¹³ A vizsgálat kérdőíve megtalálható a „Diákkötetben” (lásd Kabai et al. 2007: 2. melléklet; 257-278. oldalak).

¹⁴ Lásd erről bővebben: Wölcz (2007); illetve a Diákkötet 5. mellékletét (Kabai et al. 2007: 286-294.) Az öt intézmény: Apor Vilmos Katolikus Főiskola (AVKF – 183 fő), Budapesti Műszaki Főiskola (BMF – 548 fő), ELTE Állam- és Jogtudományi Kara (ELTE ÁJK – 531 fő), Wesley János Lelkészképző Főiskola (WJLF – 189 fő), Zsigmond Király Főiskola (ZSKF – 477 fő).

miségek körében megnyilvánuló posztadoleszcens jelenségeket. Tekinthesük ezt a kísérletet egy nagyobb (országos reprezentatív) kutatás „elővizsgálatának”, felderítő jellegű előkészítésének.

3.2. A „fiatal nappalisok” és az „idősebb levelezősök” egyes szociológiai jellemzőségeiről

A teljes mintánk összesen közel kétezer (szám szerint 1928) főből áll, ezen belül különítettük el azokat egy részről, akik elmúltak 25 évesek a kérdezés időpontjában, de még nincsenek 30 évesek, és nappali tagozaton szereztek diplomát. A kritériumoknak megfelelő „fiatal nappalis” csoportba összesen 683 fő került. Hasonló módon elkülönítettük azokat, akik már elmúltak 35 évesek, de még nem idősebbek 49 évnél, és levelező vagy esti tagozaton végezték tanulmányaikat. Ebbe a csoportba összesen 279 főt tudunk besorolni, ők tehát az „idősebb levelezősök”.

Már az „intézményi háttér” szempontjából is jelentős eltérések mutatkoznak közöttük. Miközben a fiatalabbak jelentős hányada (61,2%-uk) BMF-en végzett, addig az idősebbeknél arányuk mindössze 25,7%. Az ELTE ÁJK volt hallgatói az előző csoportban 26,2%-os aránnyal képviseltetik magukat, addig az utóbbiban csupán 19,3%-kal. Még jelentősebbek az eltérések a ZSKF végzettjei szempontjából: az idősebbek 34,3%-a végzett itt, míg a fiatalabbaknak mindössze 3,7%-a. Végül a két egyházi intézmény diplomásai – már csak kisebb arányuk miatt is – „kiegyenlítettebb” megoszlást mutatnak: a WJLF esetében 1,2 versus 4,3% a két arány (a nappalisok illetve a levelezősök körében), míg az AVKF-nél 7,8 versus 16,4%. Nemek szerint a fiatalabbak többsége (57,5%-uk) férfi, míg az idősebbeknél mindössze 33,0% arányuk. A két csoport átlagéletkora: 26,5 illetve 40,3 év; tehát közel 14 év az eltérés. Az ideiglenes lakóhelyük szerint is jól kitapintható különbségek vannak: miközben a nappalisok döntő többsége (84,2%-uk) budapesti, ugyanakkor a levelezősök kétharmada (68,1%-uk) él itt. A régió belüli falvak valamelyikében lakik az idősebbek 21,5%-a, miközben a fiatalabbaknak alig több mint egytizede (11,3%-uk) „falusi” (a többiek valamely vidéki város lakói). A gazdasági aktivitásuk szerinti eltérések viszonylag csekélynek mondhatók: aktív kereső közel kilencetizedük (88,3 versus 90,4% a két arány a fiatalabbak és az idősebbek csoportjában), inaktív kevesebb mint egyhuszaduk (3,7 versus 3,9%), végül munkanélküli közel egytizedük (8,1 versus 5,7%). A leggyakoribb foglalkozás köreikben a szakmájukhoz kapcsolódó beosztott értelmiségi kategória (a nappalisok 62,4 míg a levelezősök 46,1%-a sorolható ide), a – valamilyen szinten – vezetői beosztást elérték aránya szintén jelentősebb eltéréseket mutat (16,0 versus 32,9%), egyéni vállalkozó egyhuszaduk (5,1 versus 5,7%), közel hasonló arányban egyéb szellemi beosztásúak (4,4 versus 7,5%).

A két csoport a „rekrutációs bázis” tekintetében is eltéréseket mutat. Miközben a fiatalabbak több mint fele (55,8%-uk) diplomás szülők gyermeke (pontosabban legalább az egyik szülő az), ugyanez az arány az idősebbeknél nem éri el az egyharmadot (31,8%); lakóhely szerint az előző csoport tagjainak 64,5%-a élt 14 évesen a fővárosban, az utóbbiak mindössze 44,4%-a. A kibocsátó családok több mint egytizede (10,4%-uk) „csonka” volt a levelezősök gyermekkorá-

ban, a nappalisoknál ez csak 6,1%-uk esetében fordult elő. Ezek a különbségek rányomták bélyegüket az anyagi életkörülményeikre is: az utóbbi csoport 36,7%-a számolt be arról, hogy „az átlagosnál jobban éltek”, míg a másik csoportnak valamivel kisebb hányada 30,9%-uk jelölte meg ezt az alternatívát.

3.3. Az életutak összesítő adatai

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogyan alakult a két csoport élete 14 éves koruktól a huszonötödik életévükig. Összesen 18 életesemény bekövetkezésének arányait illetve átlagos időpontját kísérhetjük nyomon adataink révén. Először azokat a százalékos arányokat vesszük sorra, amelyek azt mutatják be, hogy az egyes csoportok 25. életévéig mely életesemények következtek be egyáltalán; majd arra is kiterjesztjük elemzéseinket, hogy ezek az életesemények átlagosan mely életkorban történtek meg az adott időintervallumon (14-25 éves koron) belül.

Mint azt a következő ábra adataiból leolvashatjuk (lásd az 1. ábrát), a fiatalabbak mindegyike befejezte középiskolai tanulmányait a vizsgált időszak végére. Az idősebbek esetében kisebb arányt – 86,9%-ot – regisztrálhattunk, sőt közel egytizedük (7,9%-uk) még be sem lépett 25 éves koráig a középfokú képzésbe. Mindezekkel összefüggésben egyikőjük sem kezdte még el a felsőfokú tanulmányait, és olyan sincs közöttük, aki befejezte volna. Eközben a nappali tagozatosok több mint fele (51,2%-uk) már rendelkezett a vizsgált időpontban diplomával, de döntő többségük (95,4%-uk) már hozzákezdett felsőfokú tanulmányaihoz. Az idősebb korcsoport jellegzetes életútja úgy alakult, hogy – felületesen nappali tagozatos tanulmányait (98,9%-uknál fordult ez elő) – belépett a munka világába (95,6%-uk 25 éves koráig legalább egyszer teljes állást vállalt). Hasonló „megszakítás” figyelhető meg a fiatalabbak háromnegyedénél (76,4%-uknál) is, melyet közel kétharmaduknál (62,9%-uknál) munkavállalás követett. Mintegy 10-15%-uk legalább egy évig „inaktív” volt, ez az idősebbeknél csak elvétve (3-4%-uk esetében) fordult elő.

Annak ellenére, hogy ez utóbbi korosztály szinte kivétel nélkül megszerezte első munka-tapasztalatait, annak eldöntésében, hogy milyen foglalkozást, hivatást szeretne űzni élete során, kisebb arányban döntötte el, mint fiatalabb kortársai: köreikben mindössze 75,4% számolt be erről, míg a fiatalabbaknál 83,8% az arányuk. A munkavállalás sokaknál nem kapcsolódott össze azzal, hogy elég pénzt is keressenek saját maguk eltartására, hiszen a nappalisok 52,5%-a, de a levelezősöknek is csak 79,9%-a számolt be arról, hogy 25 éves koráig (legalább egyszer) elég jövedelemre sikerült a munkavégzés során szert tennie (10-15%-uk esetében tehát „időben elvált egymástól” a két vizsgált életesemény).

Annak ellenére, hogy merőben más arányokat regisztráltunk a két csoport munkatapasztalatai tekintetében, az állásuk elvesztése illetve a munkanélkülivé válás – e két nagyon fontos „fordulópont” – szinte azonos arányban fordult elő köreikben. Miközben a fiatalabbak 7,4%-a számolt be arról, hogy 25 éves koráig legalább egyszer volt már munkanélküli, az idősebb korosztályban ez csak 6,8%-os arányban fordult elő (ehhez kapcsolódóan átlagosan 3-4%-uk veszítette már el állását). A relatív arányok (a nappalisoknál 62,9%-os munkavállalási rátára esik 7,4%-os munkanélküliség, míg a levelezősöknél 95,6%-ra 6,8%)

egyértelműen a fiatal korcsoport kedvezőtlenebb viszonyaira utalnak, amelyek egyértelműen összekapcsolhatóak az elmúlt másfél évtized általános munkaerőpiaci válságjeleivel (azon belül is a munkanélküliség növekedésével). Közben az idősebben 20-22 évvel ezelőtt (tehát 1986-88 –ban) léptek be a munka világába, a fiatalabbaknál ez átlagosan 4-5 évvel ezelőtt (tehát már az ezredforduló után) történt meg.

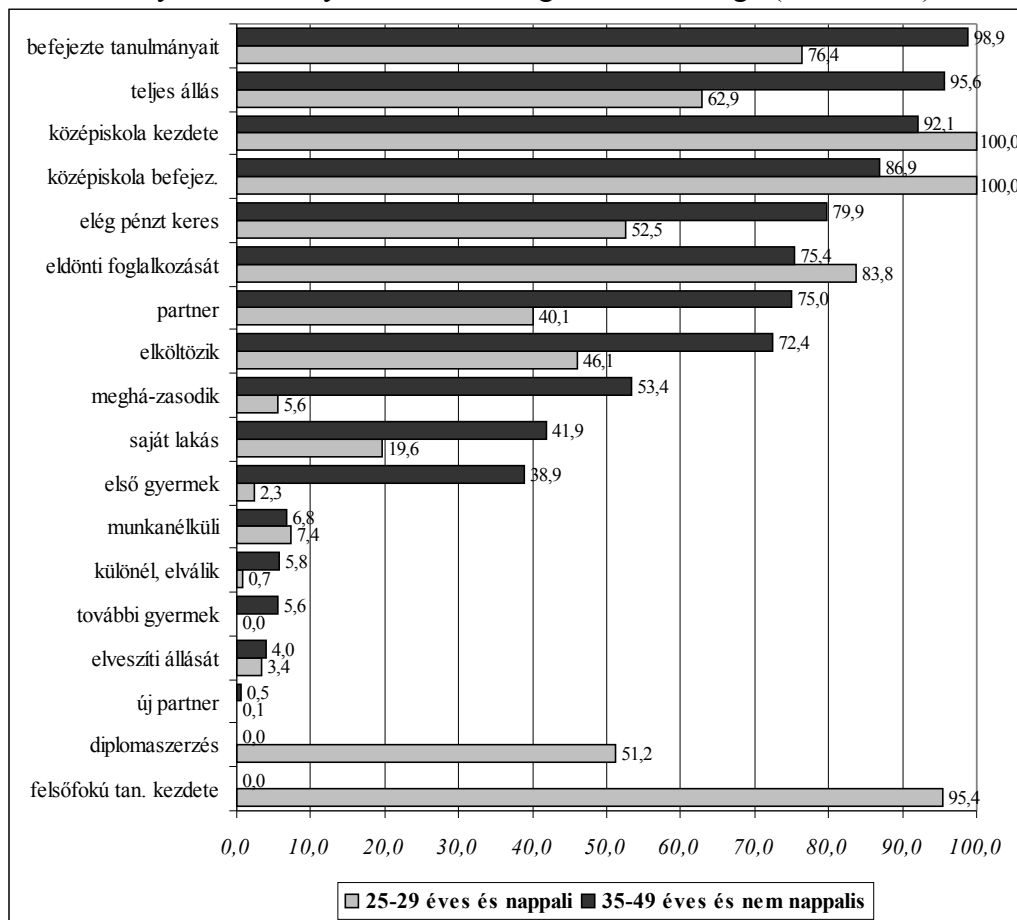
Az egyértelműen kimutatható tehát, hogy iskola és a munka „világában” a két korcsoport merőben más életutat járt be. Vajon hogyan hatott mindez az önállósodásuk, azon belül partnerkapcsolataik alakulására? Ide vonatkozó adataink arról árulkodnak, hogy életük első 25 évében az idősebbek több mint egyharmadánál (38,9%-uknál) megszületett az első gyermek (sőt 5,6%-uk ekkorra már a másodikra is „vállalkozott”) – azaz számukra „lezárult az ifjúkor”¹⁵. A nappalis „kohorsz” esetében ez az arány mindössze 2,3%. Döntő többségük tehát jócskán „késlelteti belépését a felnőttek világába”. Ugyanez igaz az „előzményekre” is: a fiatalabbak közül 25 éves korukig tizedannyian kötöttek házasságot, mint idősebb kortársaik (5,6 versus 53,4% a két arány), bár az állandó partnerkapcsolat esetében már nem ilyen „drámaiak” az eltérések (40,1 versus 75,0%).

A szülői háztól való „elszakadás” egyik fontos aspektusát – „elég pénzt keresni az öfenntartáshoz” – már a korábbiakban érintettük. Az első elköltözés adatai szintén arról árulkodnak, hogy a fiatalabbak ezt az életeseményt is jelentősen kitolják időben: mindössze 46,3%-uknál történt ez meg, míg az idősebbek 72,4%-a számolt be erről. Az első önálló lakás megszerzése is jól mutatja a „leválás” időbeni kitolódását a fiatalabbaknál: a terminus végére kevesebb, mint egyötödük (19,6%-uk) élt saját lakásban, míg az idősebbeknél ez az arány valamivel több, mint kétszer akkora (41,9%).

Végül arra is egyértelműen utalnak az adatok, hogy a levelezősök csoportjának nem kis hányada már a saját családi élete felbomlását – sőt „újraépítését” – is megtapasztalhatta viszonylag fiatalon: 5,8%-uk számolt be arról, hogy húszas éveik derekán már elvált vagy tartósan különélt párjától (a fiatalabbak elenyésző hányadánál – mindössze 0,7%-uknál – fordult ez elő). A partneri kapcsolatok „újraépítése” sem ismeretlen számukra: a vizsgált időintervallumban 0,5%-uk „kezdett új életet” ebből a szempontból (ugyanakkor a fiatalok 0,1%-a is beszámolt erről).

¹⁵ A szó azon értelmében, hogy az ifjúkor lezárásának általában a legmarkánsabb mozzanata a gyermekvállalás. Természetesen előfordulhat, hogy más tényezők (pl. a munkavállalás, párkapcsolat, önálló lakás stb.) tekintetében az „önállósodás” egy alacsonyabb fokáig jutott el valaki – ezeket a kérdéseket csak részletesebb, többdimenziós elemzések révén írhatnánk le pontosan, amelyre jelen dolgozatunkban nem vállalkozunk.

1. ábra: Mely életesemények történtek meg 25 éves koráig? (százalékok)

ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=962)

Ha meg akarnánk vonni eddigi vizsgálódásaink egyfajta mérlegét, akkor megállapíthatjuk, hogy a „gyanúnk bevált”, azaz a két kiválasztott korcsoport élete szinte minden lényegesebb vonatkozásában merőben másként alakult már egészen fiatal korukban is. A 25. életévükre a fiatalabb korcsoport egy jelentős hányadával még „alig történt valami” az idősebb korcsoportéhoz képest. Mondhatni: „még előttük az élet”! Az iskolai életút – amely legtöbbször esetében szinte „megszakítások nélkül” vezetett át az általános iskolából a közép- majd felsőfokú tanulmányaik „színterére” – , jócskán késlelteti a munka világába való „végleges” belépésüket, de időben jelentősen „hátráltatja” önállósodási törekvéseiket is. Szemben a levelezősök generációjával, akik többségében már aktív kapcsolatot alakítottak ki a munka világával, nagyobb arányban önállósodtak a lakás szempontjából, sőt közel felük már lényegében „lezárta ifjúkorát” (gyermek van) ugyanekkorra. De szinte életük minden más lényegesebb vonása szempontjából is ők már sokkal inkább a „felnőtt lét” szinterein élnek.

Mindezek azt bizonyítják, hogy a vizsgált fiatalabb korcsoport „másfajta” adatsora a „posztadoleszcensek életútját” tárja elénk. Ilyenek tehát az ezredforduló Magyarországon a meghosszabbodott ifjúkor jellemzői – legalább is lénye-

gesebb vonásaikat tekintve. Mint azt korábban – a vizsgálati populációnk leírása kapcsán – jeleztük, „megnyugtató bizonyossággal” csak egy nagyszabású célirányos ifjúságkutatás (vagy speciális „kohorsz-vizsgálatok”) révén írhatnánk le a kellő egzaktsággal a posztadoleszcencia jelenségét, de rengeteg tanulsággal, új felfedezésekkel kecsegtet e két csoport életútjának további összehasonlító elemzése is.

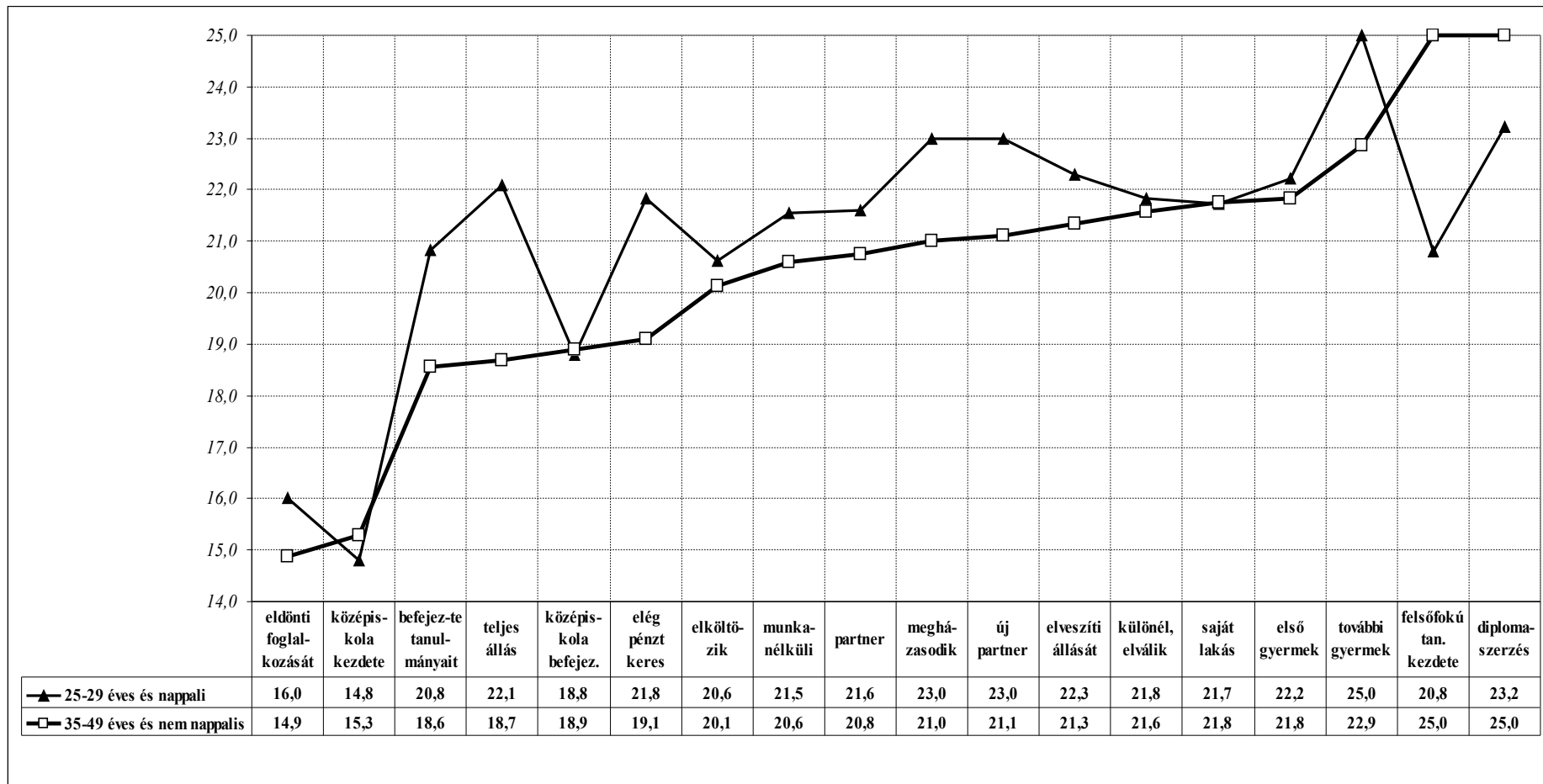
Tekintsük át a továbbiakban azokat az adatokat, amelyek a vizsgált életesemények bekövetkezésének átlagévét tartalmazzák. Induljunk ki abból, hogy az idősebb korcsoport egyfajta „ellenpólusát” képezi a „posztadoleszcens jelenségeket mutató” fiatalabb csoportnak. Vegyük tehát sorra a levelezősök életútjának eseményeit 25 éves korukig: ha megtörténtek, vajon mikor következtek be. Ezt a sajátos idősorrendben egymásra következő „életút-modellt” vessük össze a fiatalabbak hasonló adataival (lásd a 2. ábrát; itt is kihangsúlyozzuk, hogy csak azoknál számíthattuk ki a bekövetkezések átlagéletkorát, ahol ez egyáltalán megtörtént).

Az idősebb korcsoport (a „levelezősök”) életének első 25 évében az alábbiak szerint következnek egymás után az életesemények:

- Valamivel előbb, mint ahogy belépnek a középfokú képzésbe (15,3 évesen), eldöntik milyen szakmát válasszanak maguknak (14,9 év);
- Amint befejezték nappali tagozatos iskoláikat (18,6 év – akik középiskolát végeztek, azoknál is 18,9 évesen ez lezárul), szinte azonnal teljes állást vállalnak (18,7 év);
- Hamarosan (19,1 évesen) már elég pénzt keresnek az önellátáshoz, ezt a szülői háztól való elköltözés követi (20,1 év);
- Viszonylag korán (20,6 évesen) egyesek „belekóstolnak” a munkanélküliség keserű ízébe (mások átlagosan 21,3 évesen tapasztalhatják meg először az állásuk elvesztését);
- Alig múltak húszévesek (20,8 év), amikor kialakítják első tartósabb partnerkapcsolataikat, mások ugyanezen időszakban (21,0 évesen) házasságra lépnek;
- A saját lakás megszerzésére átlagosan 21,8 évesen kerül sor, ekkorra tehető az első gyermek megszületése is (szintén 21,8 év az átlag);
- A második gyermek közel egy év múlva érkezik (22,9 év) és csak ezután kezdik meg (25 éves koruk után) felsőfokú tanulmányaikat;
- Akiknél válásra, különélésre kerül sor, annak legvalószínűbb időpontja 21,6 év, míg az új partner megjelenése azoknál fordul elő (átlagosan 21,1 évesen), akik ennél jóval korábban váltak külön társuktól.

Önmagában ez az adatsor kevésbé értelmezhető, csupán az egyes életesemények legvalószínűbb időpontjait tartalmazza. Alig akad olyan megkérdozett, akinek pontosan így alakult volna az élete („éppen így” nyilván egyikőjüké sem). Valójában a fiatalabb korcsoport életút-adataival való összevetés az, amely különös jelentőséget ad az ismertetett modellnek. Lássuk tehát, mennyiben térnek el a nappalisok adatai ehhez képest:

2. ábra: Amely életesemények megtörténtek 25 éves koráig, átlagosan mely évben? (átlagéletkorok)

ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=962)

- Ami a kezdet kezdetén szembetűnik: többen de később döntenek el, hogy milyen foglalkozást választanak maguknak (átlagosan 16,0 évesen), általában később, mint ahogy megkezdene (14,8 évesen – valamivel korábban, mint az idősek) középiskolai tanulmányaikat;
- A középiskolás korszakukat átlagosan 18,8 évesen zárják le, vannak közöttük, akik két évvel később (20,8 év) kilépnek a nappali tagozatos oktatási rendszerből. Ez jóval később történik náluk, mint az idősebbeknél (ott az átlag 18,6 év volt);
- Mint láttuk, ők sokkal kisebb arányban vállalnak teljes állást (62,9%), és ez legalább három évvel később következik be, mint a levelezősöknél (átlagosan 22,1 évesen), mindezek következtében később válnak munkanélkülivé is (21,5 év);
- Mindez legalább két évvel kitolja annak időpontját is, amikor közülük néhányan már elég pénzt keresnek az önfenntartásukhoz (21,8 év);
- Ezzel együtt kitolódnak időben az önállósodás egyes „lépcsőfokai” is: átlagosan fél évvel később költöznek el a szülői házból (20,6 év), másfél-két évvel kitolódik időben a partnerrel való együttélés, illetve a házasságkötés időpontja is (21,6 illetve 23,0 év);
- Az önálló lakás és az első gyermek megszületése viszont időben alig tér el az idősebb korosztály átlagaitól (21,7 illetve 22,2 év);
- Ami viszont markáns eltéréseket mutat (mint azt az életesemények előfordulási gyakoriságánál már megállapítottuk): a felsőfokú tanulmányok kezdetének és befejezésének időpontja. Miközben a levelezősök kivétel nélkül a 25. életévük után lépnek be a felsőoktatásba, fiatalabb kortársaik (a nappalisok) átlagosan 21 évesen (20,8 év) megkezdik, majd 23 évesen (23,2 év) be is fejezik (legalább is 51,2%-uk).

Összességében az életesemények „sajátos kettős mozgására” figyelhetünk fel: míg a fiatalabbak életében szinte „összeérnek” és időben előbbre kerülnek az iskolarendszerben való mozgás időpontjai (az általános- a közép- majd felsőfokú iskolába való belépésük alig szakad meg), ennek eredményeképpen elhalasztódnak, időben kitolódnak a munka világába való belépés, illetve az önálló lakás megszerzésének, a családalapításnak az eseményei. Az első 25 év folyamatát és „végeredményét” tekintve tehát merőben más szerkezetű az idősebb korcsoportéhoz képest a „posztadoleszcens” fiataloknál.

Az itt bemutatott két empirikus modell – az egyes életesemények bekövetkezésének aránya illetve átlagos időpontja az első 25 évre vonatkozóan – már sokmindent elárul a két korcsoport életének alakulásáról. De lépten-nyomon abba a problémába ütköztünk, hogy a két modell az életutak nagyon eltérő „dimenzióit” csak külön-külön képes bemutatni. Komoly nehézségeket okoz az, hogy az átlagértékek mögött néha óriási bekövetkezési arányeltérések mutatkoznak (gondoljunk például a munkanélküliség, a válás, vagy az első gyermek megszületésének „átlag-időpontjára”).

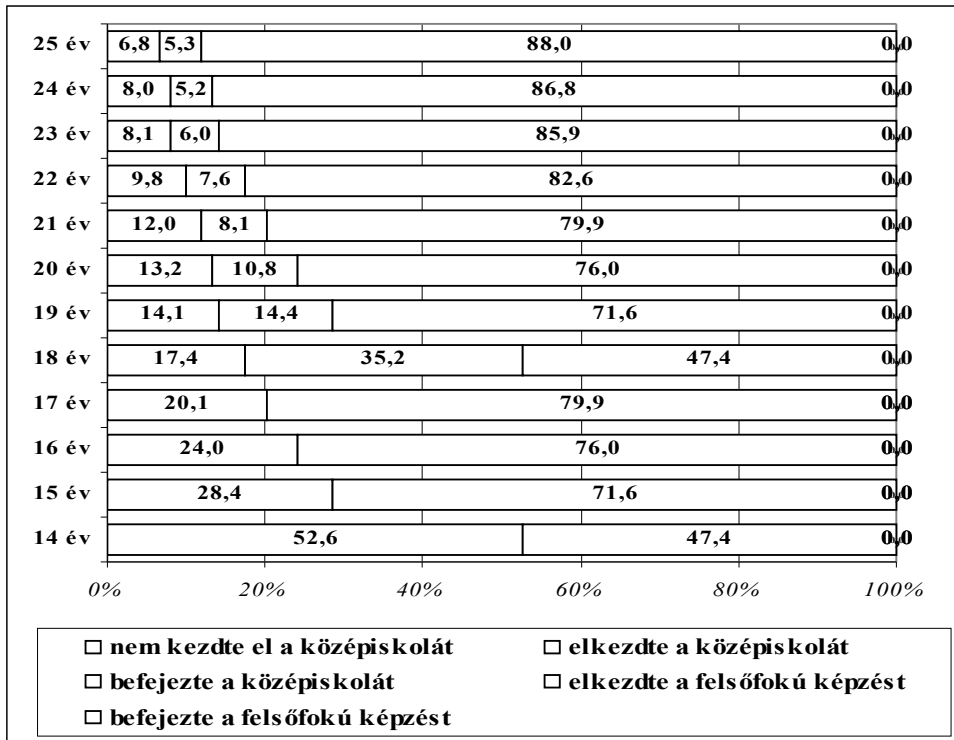
3.4. Az életesemények alakulása évről évre

A továbbiakban egy speciális eljárás bemutatására vállalkozunk. Új empirikus modellünkben egyrészt minden egyes évet (a 14. évtől a 25. életévig) külön megvizsgálunk az idősebbeknél és a fiataloknál. Másrészt elkülönítjük az egyes „összetartozó” életeseményeket, és összekapcsoljuk az ide vonatkozó adatokat egymással minden egyes évben. Így az „iskolai életút” esetében együtt elemezzük azt, hogy az adott évben a nappalisok illetve a levelezősök hány százaléka kezdte meg középiskolai tanulmányait, fejezte be, majd lépett be a felsőoktatásba, illetve szerezte meg diplomáját. Hasonló módon kísérjük nyomon évről évre a „munkahelyi pályafutásukat”: hányan vállaltak már munkát, teljes állást, milyen arányban veszítették el állásukat, váltak munkanélküliekké az adott évben. Azt, hogyan történik az „elszakadás a szülői háztól” a következő életesemények egymás utáni előfordulásaiival elemezzük: eleget keres az önellátáshoz, elköltözik a szülői háztól, majd önálló lakásba költözik. A „párkapcsolatok” alakulása esetében a partnerkapcsolatot, a házasságot, a partner elvesztését, végül az új kapcsolat kialakítását követjük nyomon évről évre. Végül a „gyermekvállalást” az első és a további gyermek megszületésének tényadatai révén mutatjuk be: évről évre megvizsgáljuk, hogy a fiatalabb illetve az idősebb korcsoportok hány százalékánál történt már meg az adott esemény.

A modellünk logikájából eredően az egyes „összetartozó” életesemények egy-egy hierarchikus rendszerét alkotjuk meg. Így az „elszakadás a szülői háztól” dimenzió esetében például az első esemény az elegendő jövedelem, ezt követi az elköltözés, majd zárul az önálló lakás megszerzésével. Itt tehát a modellünk bizonyos értelemben „érzékeny” azokra az esetekre, amikor valamely esemény később következik be, mint a modellünkben utána következő. Ha valaki később keres elegendő összeget az önfenntartásához, mint ahogy elhagyja a szülői házat, „nem jelenik meg” adatsorunkban ez a tény, automatikusan egy „magasabb” kategóriába sorolódik be az illető. Az iskolai életútnál, a gyermekvállalásnál ez a „redukció” nem okozhat gondot, hiszen a felsőoktatásba csak a középfok után léphet, illetve a második gyermeke csak az első után születhet meg. De például az a speciális kombináció, hogy valaki elveszíti állandó partnerét, majd házasságot köt, csak úgy jelenik meg a következő év adatai között, hogy ő már „megélte azt” eddigi élete során, hogy kilépett egy tartós kapcsolatból. Úgy is fogalmazhatunk, hogy modellünk „kumuláltan mutatja be” az egyes egymásra következő életeseményeket az idő előrehaladtával.

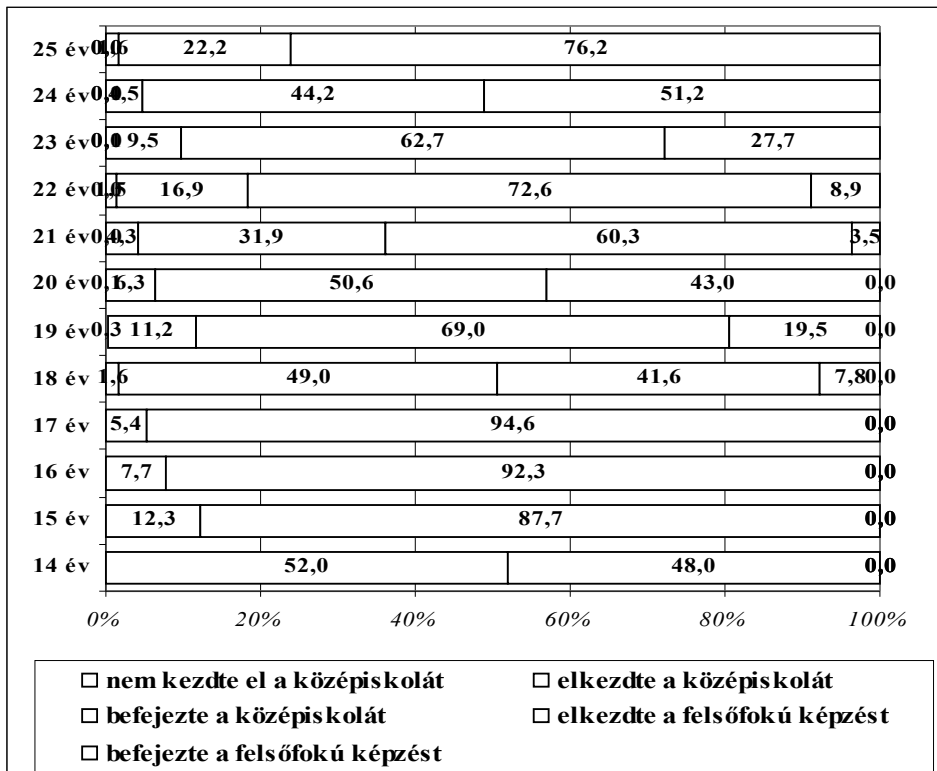
Lássuk elsőként a két csoport „iskolai pályafutásának” alakulását a fenti modellnek megfelelő formában egy ábra-pár segítségével (lásd a. 3/a és a 3/b. ábrákat).

3/a. ábra: Iskolai pályafutás – 35-49 évesek

ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=279)

3/b. ábra: Iskolai pályafutás – 25-29 évesek

ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=683)

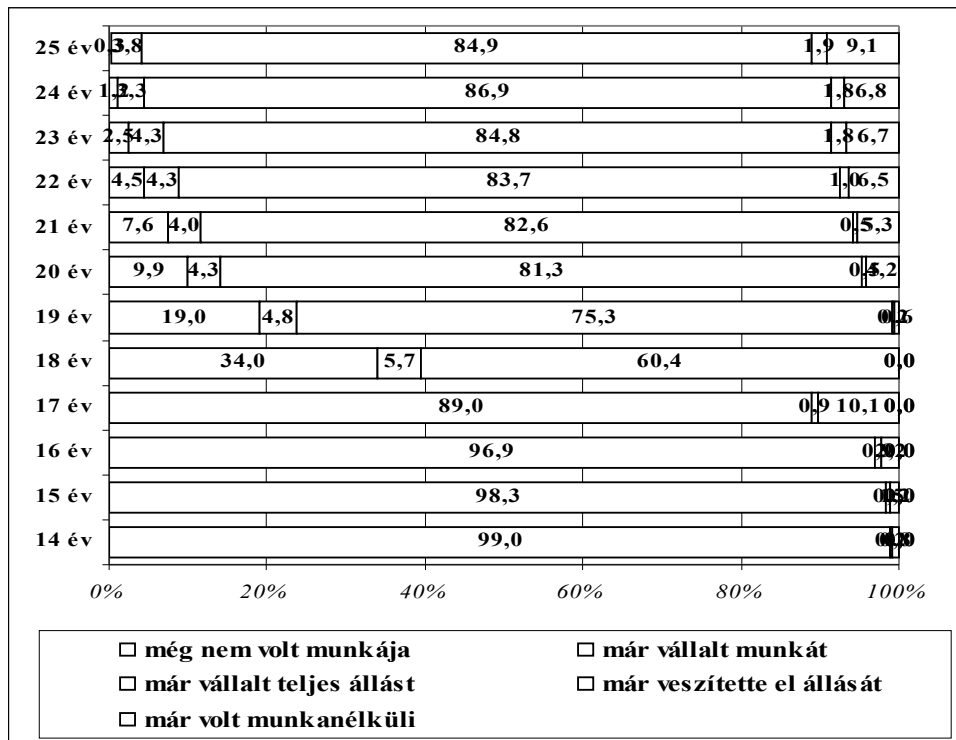
Nem véletlenül kezdjük elemzésünket éppen az iskolai életutak összehasonlításával, hiszen az itt tapasztalható eltérések okozzák elsősorban a későbbiekben – más életút-elemek mentén – előforduló különbségeket. Láthatjuk, hogy a fiatalabb generáció (a 25-29 éves nappalisok) életük első 25 évében nagyobb részt lezárják iskolai felkészülésüket a munka világába diplomásként való belépésükhöz (76,2%-uk ekkora már diplomás), miközben az idősebbek még el sem kezdték. Az eltérések már a 15. életévben markánsan jelentkeznek: miközben a fiatalabbak 87,7%-a elkezdte a középfokú tanulmányait, addig az idősebbeknél ez az arány mindössze 71,6%. A 20. életévükre a nappalisok mindegyike átlépte a középfokú iskolák küszöbét, közel felük már be is fejezte itt tanulmányait és még nem lépett be a felsőoktatásba, de már 43,0%-uk ezt a lépcsőfokot is sikerrel elérte.

Ugyanekkor az idősebb korcsoport legnagyobb része (76,0%-uk) ideiglenesen kilépett az oktatási rendszerből (annak legalább is az általunk vizsgált elemei tekintetében), tehát vélhetően dolgoznak (ezt a következő ábra-pár révén ki is mutathatjuk majd). Köreikben az elkövetkező években alig mozdulnak el az adatok: szinte állandósul ez az arány, míg a fiatalabbaknál jelentős „mozgások” figyelhetőek meg ugyanekkor: rendre belépnek a felsőoktatásba és mind többen megszerzik első diplomájukat. Életüknek tehát a 18-25 éves szakasza az iskolai életút szempontjából a legmozgalmasabb.

De lássuk a „munkahelyi pályafutásuk” alakulását ugyanebben az időintervallumban (lásd a 4/a. és a 4/b. ábrákat). Éppen az ellenkező folyamatok figyelhetőek meg a két csoport esetében: miközben az idősebbek zöme 18 évesen ideiglenesen kilép az iskolapadok közül, elkezdődik számukra egy új világ, a munka megismerése. Már egy évvel korábban egytizedük próbálkozik munkavállalással, de 18 évesen közel kétharmaduk (60,4%-uk) teljes állást vállal. Gyorsan növekszik ez az arány az elkövetkezendő években köreikben: 22 évesen már kevesebb mint egyhuzaduk (4,5%-uk) marad kívül a társadalmilag szervezett munka világán.

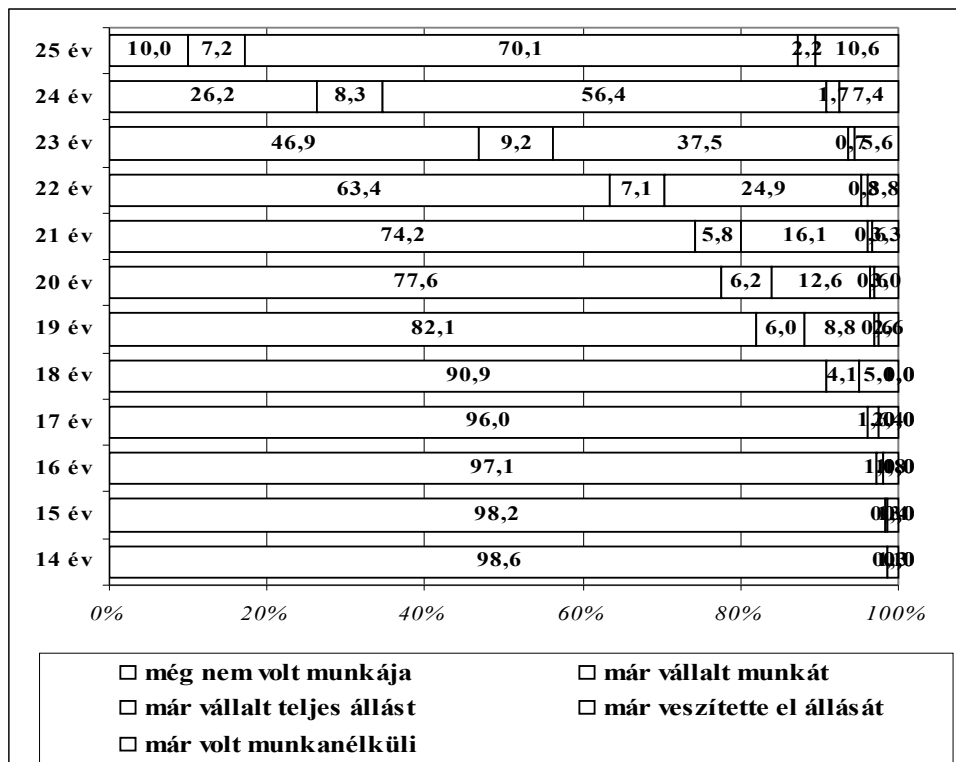
Ugyanekkorra a fiatalabbak csoportjának mintegy kétharmada (63,4%-uk) nem rendelkezik munkatapasztalatokkal és mindössze egynegyedük (24,9%-uk) vállalt már teljes állást. Hozzájuk kapcsolódnak azok, akik ekkorra már el is veszítették (4,6%-uk), illetve akik valamilyen formában találtak már pénzkereseti lehetőséget (7,1%-uknak volt – nem állandó – állása). Miközben a vizsgált időpontra a levelezősök legnagyobb részénél már lezárult ez az életszakasza, a nappalisok életében ezután kezdődnek a lényegi változások: a 23-25. életévek között mintegy „felzárkóznak” idősebb társaikhoz, és a 25. életévükben már nem olyan jelentősek a különbségek: alig egytizedük (kerekén 10,0%-uk) nem vállalt még munkát, míg az idősebbeknél ez az arány 3,8%. Ami még figyelemre méltó – és figyelmeztető – különbség: a fiatalabb korosztály nagyobb arányban tapasztalhatták meg ekkorra az állásuk elvesztését, illetve a munkanélküliséget (együttes arányuk 12,8% – miközben a levelezősöknél ugyanekkor 11,0%). Itt is ki kell hangsúlyoznunk, hogy a két korcsoport átlagéletkora jelentősen eltér egymástól: a fiatalabbak 26,5 míg az idősebbek 40,3 évesek a vizsgálatkor – azaz egyikük 2005-ben, míg másikuk 1991-ben volt 25 éves (az átlagokat tekintve).

4/a. ábra: Munkahelyi pályafutás – 35-49 évesek

ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=279)

4/b. ábra: Munkahelyi pályafutás – 25-29 évesek

ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=683)

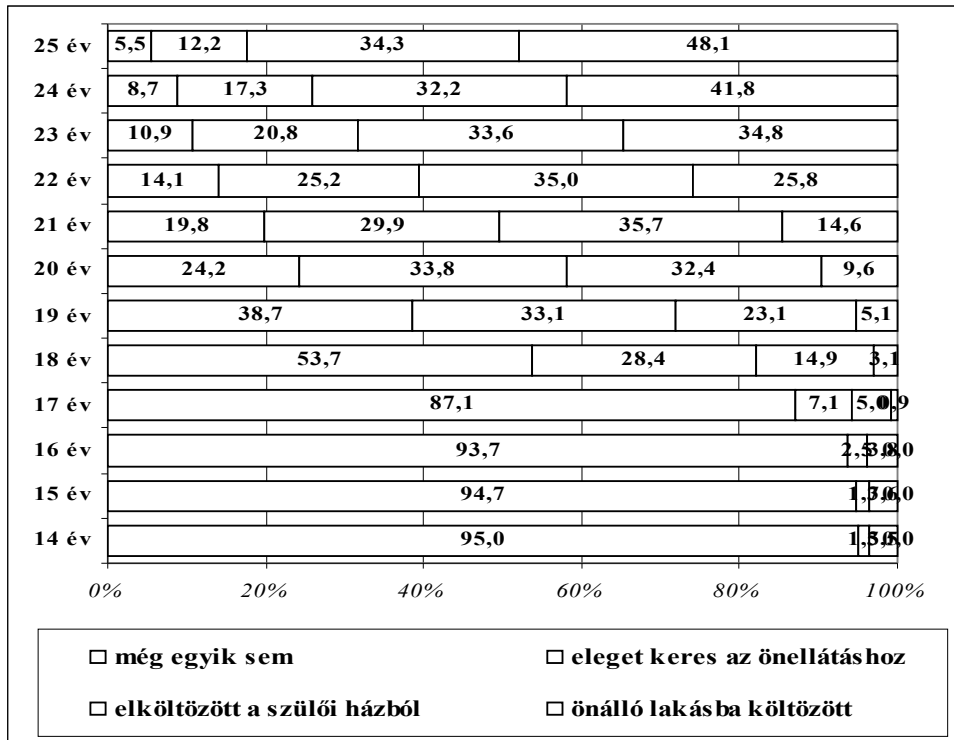
A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogyan történt az „elszakadás a szülői háztól” (lásd az 5/a. és az 5/b. ábrákat). Szemmel láthatóan alaposan rányomta bélyegét az iskolai és a munkahelyi pályafutás a két „kohorsz” életére ebben a tekintetben is. A posztadoleszcencia egyik legjellegzetesebb ismérve a késői önállósodás – ez érhető tetten a fiatalabb korcsoportnál. Miközben az idősebbek 18. életévüket betöltve tömegesen válnak le szüleiktől – de legalábbis annak első fontos lépését, az önálló élet anyagi feltételeit biztosítják (28,4%-uk elérte ezt az első lépcsőfokot, további 14,9%-uk már el is költözött, 3,1%-uk saját lakásában él – összességében 53,7%-ukkal „nem történt még semmi” e tekintetben), addig a fiatalabb generáció több mint négyötöde (83,8%-uk) teljes mértékben szüeleire támaszkodik.

Csak lassan csökken az évek előrehaladtával ez az arány: 20 évesen 71,1%, két év múlva 58,6%, míg végül 18,4% a vizsgált arány. Ezen belül a leszakadás „mértéke” is jelentős eltéréseket mutat. Miközben a levelezősök 25 éves korukra 48,1%-ban élnek önálló lakásba, a nappalisoknál ez az arány mindössze 28,6%. Köreikben az első „küszöböt” 24,5% lépte át – még ők is a szüleiknél élnek. Az kétségtelen tény, hogy a 23. évtől itt is „felgyorsulnak az események”, de ezek az idősebb generáció 17-18 éves korában lezajlanak – a késedelmes önállósodás (illetve annak foka) legalább 8-10 éves lemaradásra utal.

A „párkapcsolatok” alakulása a fentiekkel összefüggésben hasonló különbségeket mutat. A következő ábra-páron (lásd a 6/a. és a 6/b. ábrát) azt követhetjük nyomon, hogy az idősebb generáció a 18. életévét követően dinamikusan növekvő arányban építi ki tartós párkapcsolatait. A növekedés szinte lineáris: 18 évesen 88,8% „magányos”, míg négy évvel később már csak ennek a fele – 39,9%-uk –, végül 25. életévükre ez az arány alig a felére esik vissza: 16,1%. A fiatalabb generációnál a folyamatok csak meglehetősen késő indulnak be: egészen 22 éves korukig háromnegyedük (75,6%-uk) még egyedülálló, majd a vizsgált időszak végére ez az arány 49,5%-ra csökken, amely még mindig majd’ háromszorosa a másik csoporténak. A kapcsolatok „minősége” is eltérő módon alakul – abban a tekintetben, hogy a fiatalabbak együttélési formájára a vizsgált időszakban döntő többségében a „tartós párkapcsolat” jellemző, míg az idősebb generáció elsősorban a házasság intézményét választotta. A különbségek e tekintetben is „drámaiak”: miközben a nappalisok körében kevesebb, mint a kapcsolatok egyötödét „szentesítették” esküvővel (25 éves korukban mindössze 8,0%-uk él házasságban, az együttélők aránya 41,3%), a levelezősöknél majdnem fordított az arány (55,1%-uk kötött a házasságot és csak 21,5%-uk él anélkül együtt párjával). Kétségtelen tény, hogy az „időeltolódás” (a két generáció közötti átlagos majd’ 14 éves korkülönbség) is közrejátszik ebben a differenciában, de ennyi idő alatt nem tapasztalható ilyen „drámai elmozdulás” a magyar statisztikai adatokban¹⁶.

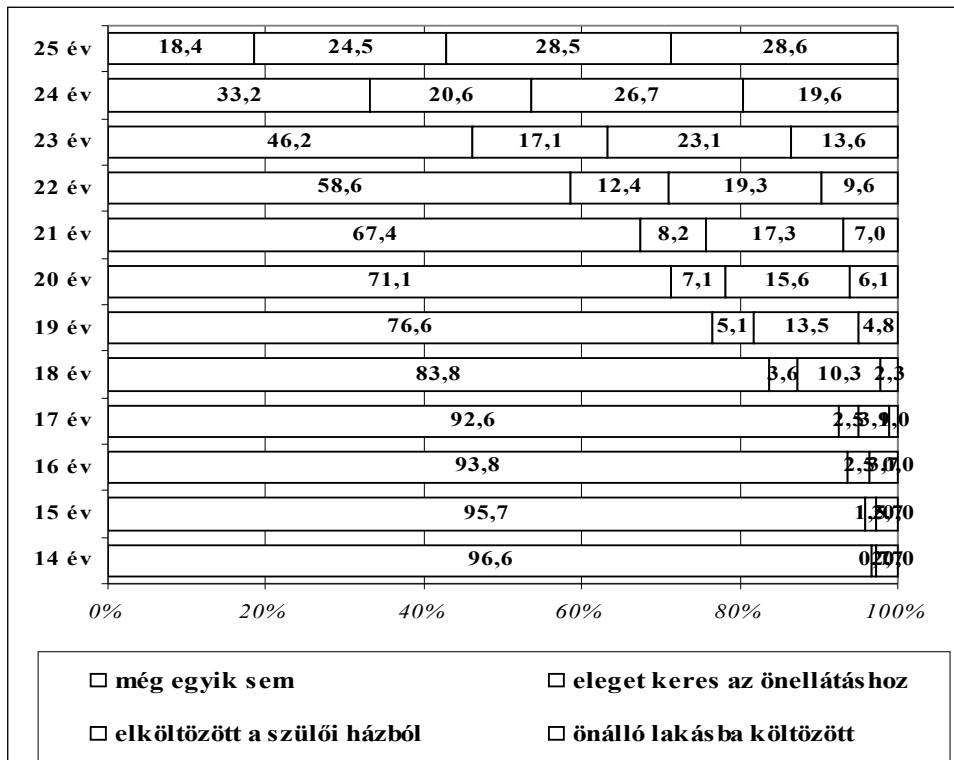
¹⁶ A KSH ide vonatkozó adatai szerint 1989-ben a gyermekek 12,4%-a született házasságon kívül, amely arány az ezredfordulóra 29,0%-ra emelkedett. A nem házasságban élők aránya a párkapcsolatokon belül 5,1%-ról 11,1%-ra változott ugyanezen idő alatt. (Vukovich-Harcsa, 2002: 125).

5/a. ábra: Elszakadás a szülői háztól – 35-49 évesek

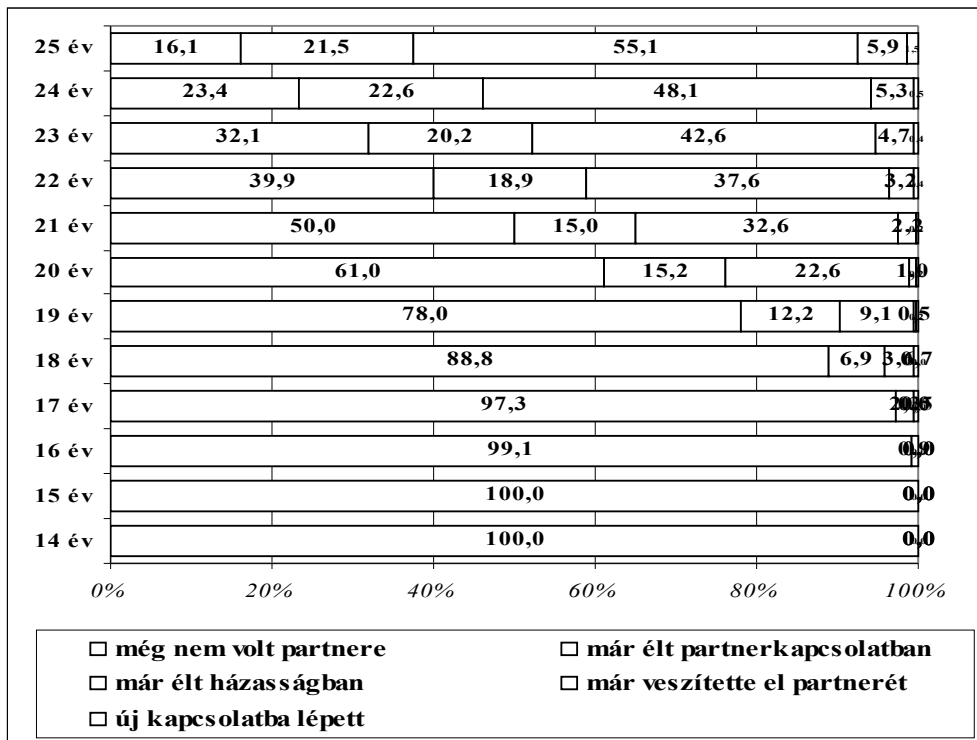
ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=279)

5/b. ábra: Elszakadás a szülői háztól – 25-29 évesek

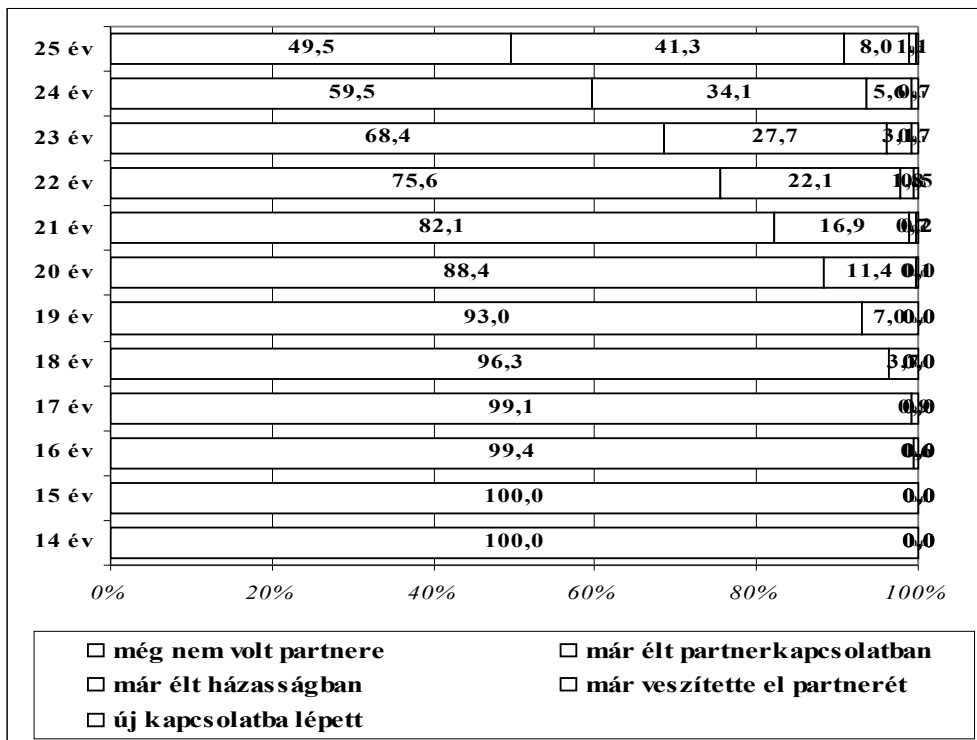
ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=683)

6/a. ábra: Párkapcsolat – 35-49 évesek

ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=279)

6/b. ábra: Párkapcsolat – 25-29 évesek

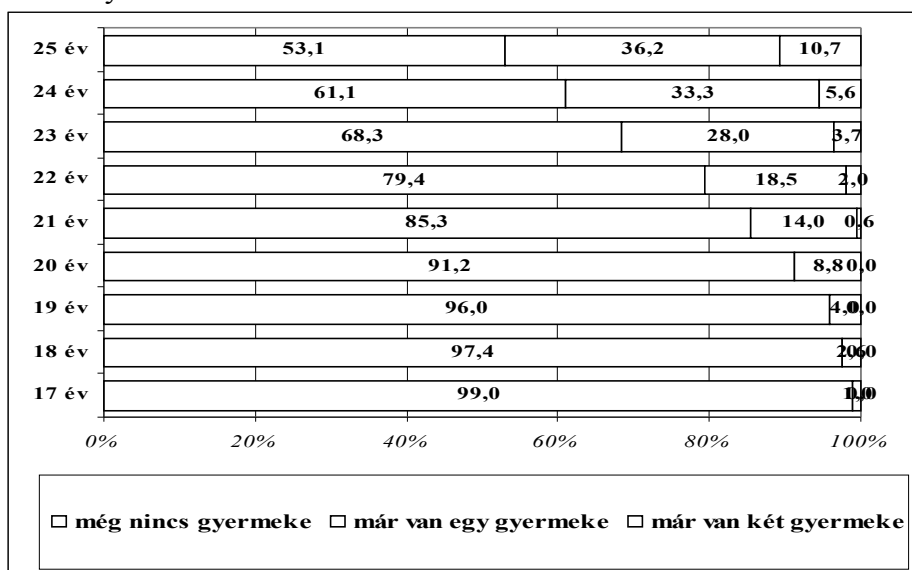

ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=683)

Miközben a levelezősök csoportjában közel hétszeres a házasságban élők aránya, ennek töredéke magyarázható a társadalomban tapasztalt elmozdulásokkal. Megállapítható tehát, hogy a nappalisok csoportja nem egyszerűen fiatalabb koránál fogva „kerüli nagyobb arányban a házasság intézményét”, hanem ez a „posztadoleszcens életforma” egyik markáns velejárója: a komolyabb elkötelezettség elkerülésére való törekvés jele.

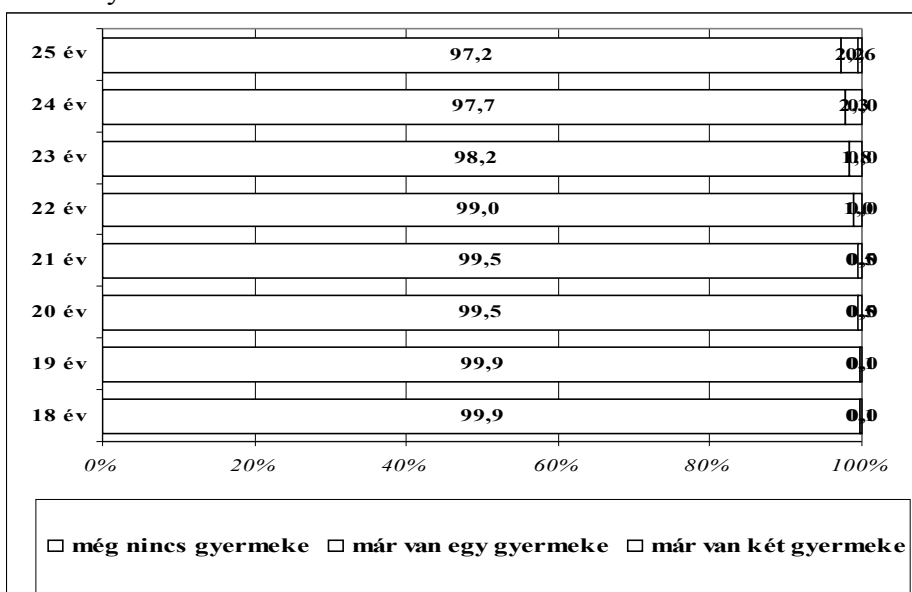
A legmarkánsabb jelei ennek a „késleltetett felnőtté válásnak” a gyermekszületések arányeltolódásaiban érhetők tetten (lásd a 7/a. és a 7/b. ábrákat).

7/a. ábra: Gyermekvállalás – 35-49 évesek

ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=279)

7/b. ábra: Gyermekvállalás – 25-29 évesek

ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=683)

A korábbiakban említett eltolódások, időbeli elmozdulások egyik legfontosabb „végeredménye” itt mutatkozik meg: az idősebb generáció közel fele (46,1%-uk) 25. életévére már „felvállalta” első gyermekét – ezen belül 10,7%-uknak legalább két gyermeke van. Ebben az életkorban a fiatalabb csoport mindössze 2,8%-a mondhatja ugyanezt el magáról. Az „időeltolódás” a két korosztály között közel nyolc év, hiszen a levelezősök már 17-18 éves korukban megkezdték a kamaszkoruk „lezárását”, amely arányában szinte exponenciálisan növekedett az életkor előrehaladtával (19 évesen még alig egyhuszaduknak volt gyermeke, 22 évesen ötödüknek, 24 évesen már több mint harmaduknak)¹⁷.

Ha időben egy kicsit előreugrunk – megtehetjük adataink révén –, akkor a vizsgálatunk időpontjában (a fiatalabbaknál ez átlagosan csak 2-3 év „időutazást”, míg az idősebbeknél közel 15 évet jelent) a következő állapotokat rögzíthetjük. A fiatalabb generáció közel negyede (24,4%-uk) szülei lakásában él egyedül. További ötödének (20,9%-uknak) már van partnere, de még nincs gyermeke, és más lakásában húzzák meg magukat (többnyire valamely szülőnél laknak). Alig több mint egyhuszaduk (6,6%-uk) már saját lakásában partnerével neveli gyermeküket, míg egytizedük (10,8%-uk) a „szinglik” életét éli: egyedül van saját lakásában. Ez az arány az idősebbeknél mindössze 2,1%. Legnagyobb hányaduk (kerek 75%-uk) önálló gyermekes családban él, miközben 8,2%-uk immáron egyedül neveli gyermekét.

Vajon valaha is „beéri-e” a fiatalabb korosztály az idősebbeket a gyermekvállalás, önálló családalapítás tekintetében – ez a jövő titka. Igen nagy esély van arra, hogy az első gyermek megszületésének ez a jelentős időbeli kitolódása drasztikusan csökkentse köreikben a későbbi – „végleges” – gyermekszámot, azaz lényegesen többen maradnak majd gyermektelenek, mint a más életutat bejárók. Talán hasonló módon alakul majd a házasság kapcsán is életük: az idő múlásával „nem érik be” idősebb társaikat e tekintetben sem, azaz nagyobb arányban maradnak magányosak, élnek házasságon kívüli partnerkapcsolatokban. Számtalan adat bizonyítja, hogy nem csupán a 14 éves „időeltolódás” magyarázza azt, hogy életük ennyire másképpen alakul, hanem joggal feltételezhető: eleve más életstratégiákat követnek, korábbi „döntéseik” eredményeképpen (amelyben különösen az iskolai életút játszik nagy szerepet) a posztadoleszcens életforma képviselőivé váltak.

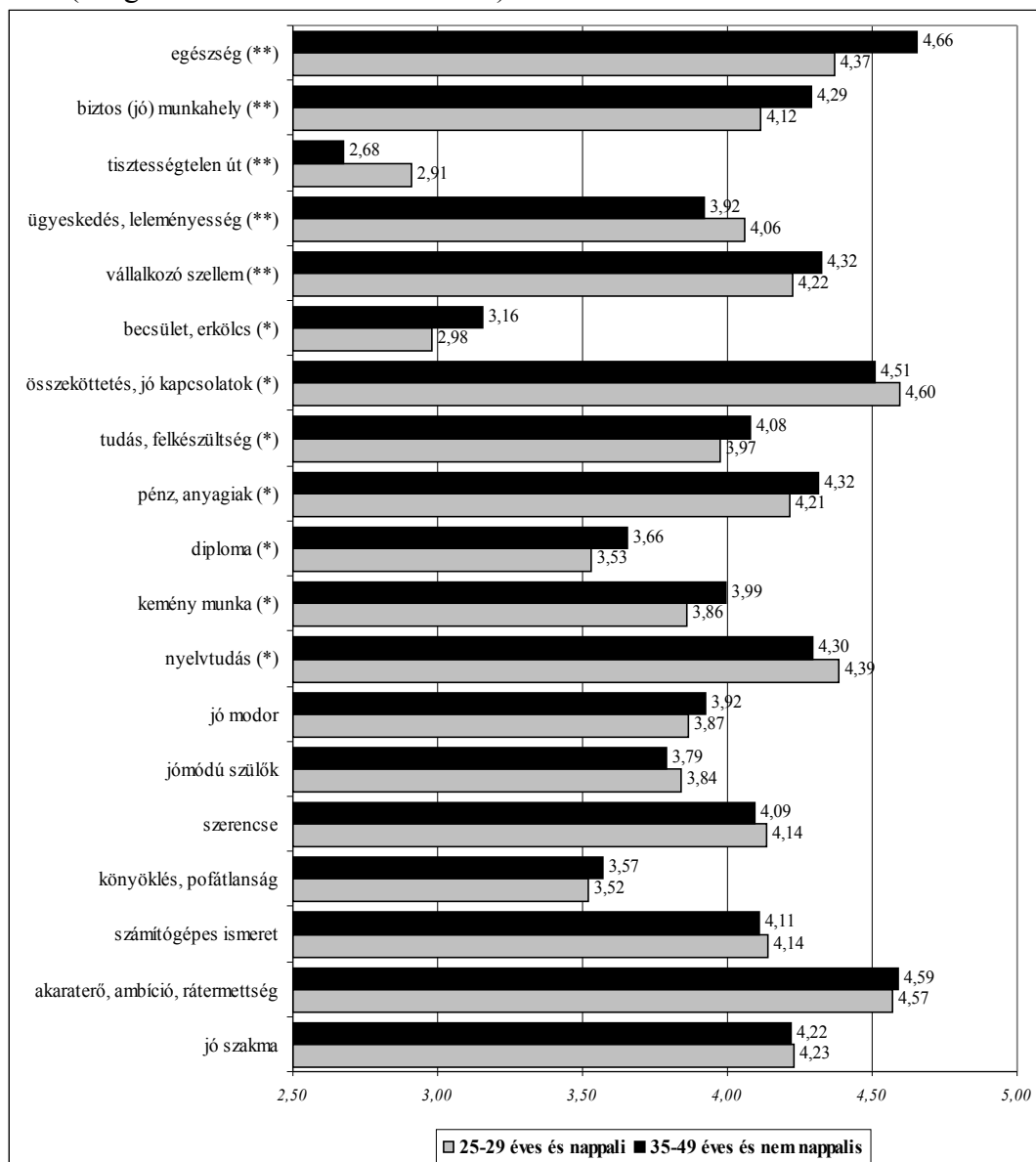
4. ÖSSZEGZÉS: MIBEN HISZNEK ÉS HOGY ÉRZIK MAGUKAT?

Talán a legfontosabb kérdésekig jutottunk el elemzésünk végére: arra vagyunk kíváncsiak, hogyan gondolkodnak környezetükről, és – mindent egybevetve – hogyan érzik magukat. A korábbi adatok egyértelműen bizonyították, hogy a két általunk kiválasztott friss diplomás csoport élete az első két évtizedükben merőben más irányt vett, melynek következményei ma is rányomják bélyegüket helyzetükre. Joggal feltételezhető, hogy a jövőben is más – jelentősen eltérő – életutat járnak majd be az iskola, a munka és a családi élet tekintetében.

¹⁷ Lásd erről korábbi kutatásainkat is: Kabai (1992).

De vajon tetten érhető-e ez a „másság” gondolataikban: nem csak másként élnek, hanem másként is gondolkodnak? A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogyan alakul a véleményük abban a kérdésben, hogy mennyire tartanak szükségesek egyes dolgokat ahhoz, hogy érvényesüljenek a mai magyar társadalomban (lásd a 8. ábrát).

8. ábra: Mi kell ahhoz, hogy az ember érvényesüljön a mai magyar társadalomban? (átlagértékek az ötfokozatú skálán)

ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=962)

Összesen 19 olyan tényezőt soroltunk fel, amelyek befolyásolhatják az érvényesülés lehetőségét manapság. Arra kértük megkérdezettjeinket, hogy „osztályozzák” ezeket a tényezőket egy ötfokozatú skálán, ahol az ötös azt jelentette, hogy „ez elengedhetetlenül szükséges”, míg az egyes azt, hogy „egyáltalán nem szükséges (a közbülső értékekkel árnyalhatták véleményüket).

Az ábrán adatainkat abban a sorrendben ábrázoljuk, hogy a legnagyobb különbségeket mutatóktól a legkevésbé eltérők felé haladunk fentről lefelé¹⁸. Megállapítható, hogy az „egészség” mindkét csoport számára fontos feltétele ugyan a boldogulásnak, de az idősebbek lényegesen nagyobb jelentőséget tulajdonítanak neki, mint fiatalabb társaik (átlagértékek az ötfokozatú skálán: 4,66 illetve 4,37). Hasonló a helyzet a „biztos (jó) munkahely”, a „vállalkozó szellem” tekintetében is. Valamivel kisebb különbségekkel, de még érzékelhető eltéréseket mutat (90%-os megbízhatósági szint mellett) a „becsület, erkölcs”, a „tudás, felkészültség”, a „pénz, anyagiak”, a „diploma”, végül a „kemény munka” megítélése a két csoport között abban a tekintetben, hogy mindezeket fontosabbnak érzi az idősebb korcsoport.

A fiatalok elsősorban a „tiszteletlen út” relatív fontosságát hangsúlyozzák (esetükben is 3 alatt van az átlagérték, de az eltérés az idősebbekhez képest 95%-on szignifikáns). Ezt követi az „ügyeskedés, leleményesség”, majd kisebb eltérésekkel (90%-os szignifikanciaszint mellett) az „összeköttetés, jó kapcsolatok”, végül a „nyelvtudás” (a további különbségek nem szignifikánsak).

Ha összevetjük a két adatsort, szemünkbe ötlik a fiatalabb korosztály erőteljes „szkepsze”. Egyetlen olyan tényezőt sem találtunk – a kivételt a „nyelvtudás” jelenti –, amely ne kérdőjelezné meg az egyéni erőfeszítések fontosságát a karrier kialakításában. Többnyire az „erkölcstelen”, a „tiszttalan” eszközök kerülnek előtérbe gondolkodásukban, amelyek azt erősíthetik meg bennük, hogy „nem érdemes küzdeni”, de legalább is „tisztes eszközökkel”, saját képességeinkkel nem sokra juthatunk a mai világban...

Mielőtt ilyen messzemenő következtetéseket fogalmaznánk meg, felhívjuk a figyelmet, hogy az előbbieken csak a relatív eltéréseket emeltük ki. Ha megvizsgáljuk: „valójában” mi is a tényezők tényleges „erősorrendje”, akkor egy kicsit kedvezőbb az összkép. Az első helyen ugyan az összeköttetések szerepelnek, de mindjárt utána az „akaraterő, ambíció, rátermettség” következik (alig néhány századnyi pontértékkel lemaradva). Ezt követi a „nyelvtudás”, majd az „egészség”, a „jó szakma”, és még mindig jóval a 4-es átlag fölött a „vállalkozó szellem”. Tehát csupa „pozitív dolgok”!

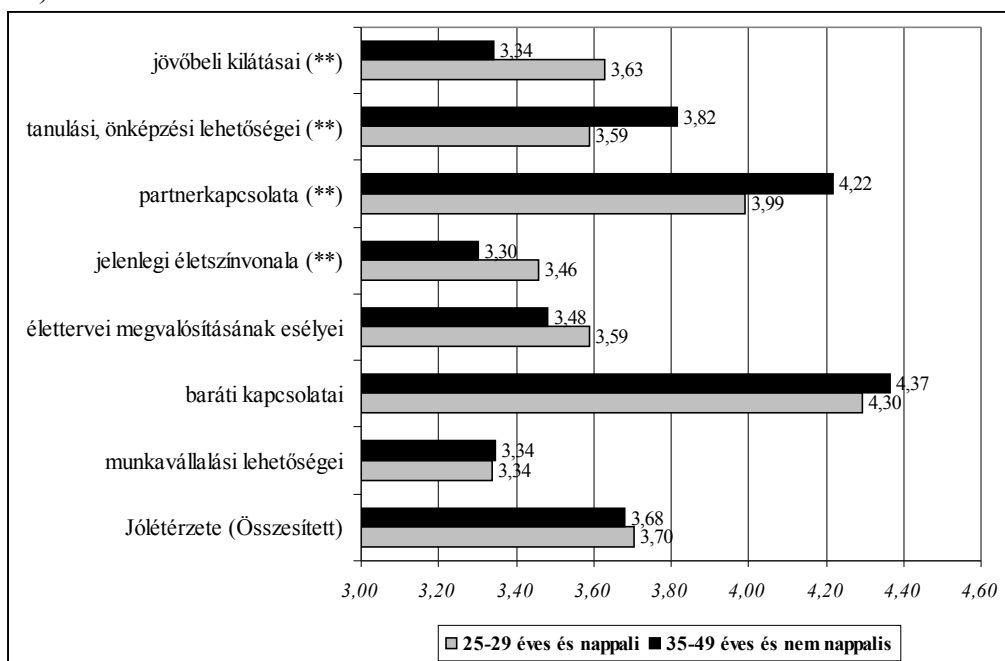
Nincs szó arról, hogy „erkölcseiben csökevényes”, avagy „végtelenen szkeptikus” lenne a fiatalabbak csoportja – nem vezérlik alapvetően más értékek életüket, de a jelentős (szignifikáns) arányeltérések arra hívják fel a figyelmet, hogy lényeges elmozdulások tapasztalhatóak körükben az idősebb generációhoz képest. Bizonyos esetekben tehát azzal számolhatunk, hogy kevésbé jutnak érvényre gondolkodásmódjukban, de cselekedeteikben is a vizsgált pozitív ténye-

¹⁸ Az eltérések nagyságát, illetve szignifikancia-szintjüket a variancia-analízis révén becsültük, az F-próba során számított Eta-négyzet értékeit használtuk. Az ábrán a (**) az átlagok 95%-os megbízhatósági szint mellett szignifikáns eltéréseit jelöli, míg a (*) a 90%-os eltéréseket.

zők, mint a másik csoportnál, ugyanakkor nagyobb eséllyel hatnak rájuk a negatív attitűdök. Hogy ezek a kedvezőtlen jelenségek csupán a fiatalabb életkorukból eredeztethetőek, avagy a „posztadoleszcens sajátosságok” egyike a fokozott szkepszis – csak a mienknél célirányosabb kutatások révén lehetne eldönteni.

Végül arra vállalkozunk, hogy megvizsgáljuk: hogyan is érzik összességében magukat vizsgálati alanyaink. Erre alkalmat kínál kérdőívünk azon kérdéssora, amelyben életük különböző vonásaival való elégedettségüket firtattuk. Megkértük őket, osztályozzák egy ötfokozatú skálán, hogy mennyire elégedettek baráti- és partnerkapcsolataikkal, munkavállalási és továbbtanulási esélyeikkel, jelenlegi életszínvonalukkal, életterveik megvalósulásának esélyeivel és jövőbeli kilátásaikkal. A következő ábrán a vizsgálatunk eredményeit követhetjük nyomon (lásd a 9. ábrát).

9. ábra: Mennyire elégedett egyes dolgokkal? (átlagértékek az ötfokozatú skálán)

ZSKF TKK „Végzett hallgatók vizsgálata 2006-2007.” (N=962)

Mint az összesített skálán (amelyet az egyes mutatók egyszerű átlagaként számítottunk) leolvasható, alig van eltérés a két csoport „elégedettségi mutatója” között: mindkettő 3,7 körüli értéket mutat¹⁹. Ezen belül azonban jelentős eltérések tapasztalhatóak. Miközben a fiatalok lényegesen elégedettebbek jövőbeli kilátásaikkal és életszínvonalukkal (95%-os megbízhatósági szint mellett magasabbak az átlagértékeik), tanulási, önképzési lehetőségeiket, partnerkapcsolataikat érezhetően kedvezőtlenebbül ítélik meg idősebb társaiknál. Persze itt is

¹⁹ Az eltérések nagyságát, illetve szignifikancia-szintjüket a variancia-analízis révén becsültük, az F-próba során számított Eta-négyzet értékeit használtuk. Az ábrán a (**) az átlagok 95%-os megbízhatósági szint mellett szignifikáns eltéréseit jelöli.

érdemes figyelembe venni, hogy ezek „csak” relatív eltérések, és összességében igen hasonló átlagértékeket regisztráltunk. Azaz mindkét csoport baráti- és partnerkapcsolataival a legelégedettebb, de a további sorrend már eltér egymástól. A fiatalabbaknál előtérbe kerülnek a jövőbeli kilátások, terveik megvalósulásának esélyei, míg az idősebbeknél a tanulás, önképzés lehetőségei kapnak a harmadik legnagyobb értéket, jócskán háttérbe szorulnak a jövőbeli kilátások és az életkörülményeik megítélése.

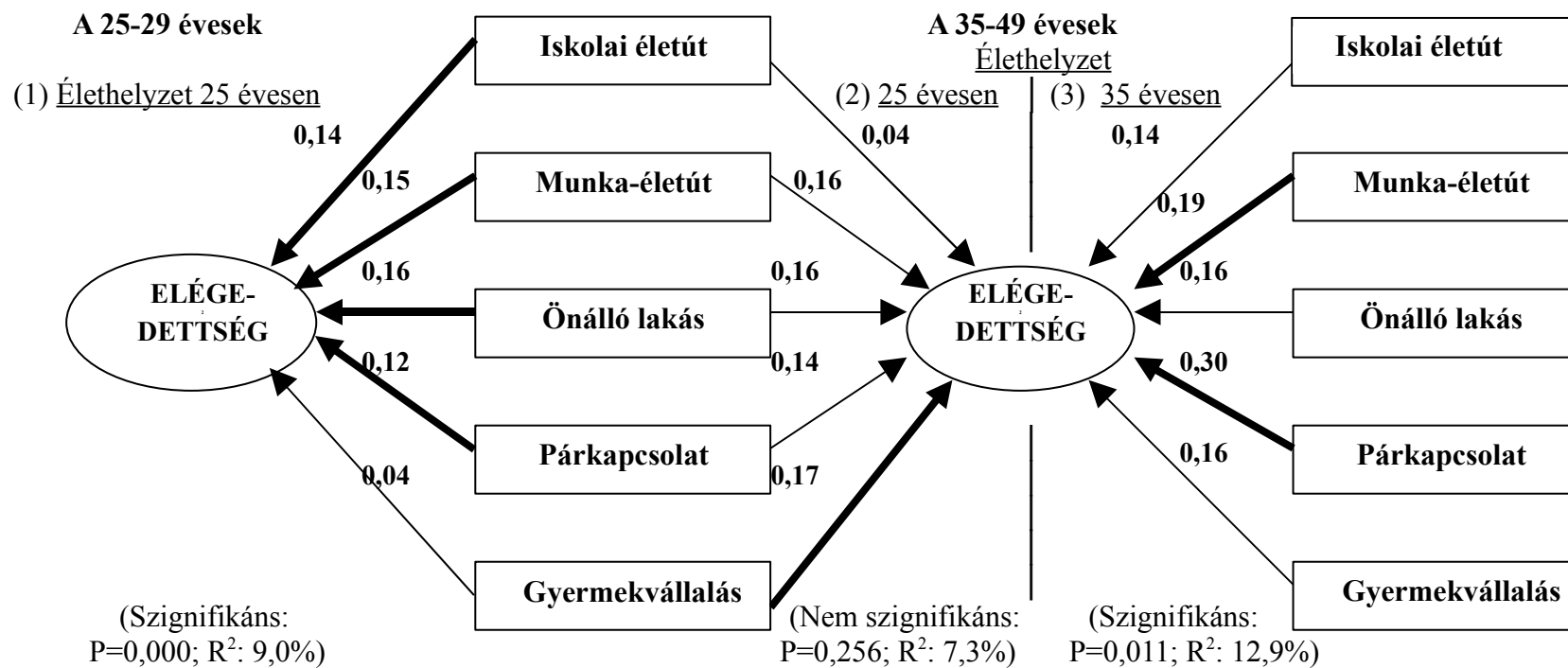
A mérleg tehát összességében pozitív mindkét csoportnál – de ezen belül jelentősek az eltérések, melyek nyilván összefüggésbe hozhatók jelenlegi helyzetükkel. Ezek mögött pedig markánsan kimutathatóak azok az életút-beli sajátosságok, amelyeket a fentiekben elemeztünk: lényegében azok „végeredményeként” alakult jelenlegi életük. Hogy életútjuk mely tényezői milyen hatást gyakorolnak az elégedettségükre, egy összetettebb statisztikai eszköz – a teljes faktoriális modell²⁰ – segítségével vesszük alaposabban górcső alá.

A következő ábránk (lásd a 10. ábrát) azt szemlélteti, hogyan hatnak az egyes életút-elemek – az iskolai és munkahelyi életút, az önálló lakás, a párkapcsolat és a gyermekvállalás tényezői, összevont elemei – a megkérdezettek „elégedettségére” (a fentebb ismertetett összesített „jólétérzet” aggregált mutatóját használtuk e célból). Három modellt készítettünk:

- (1) az első a 25-29 éves nappalisok;
- (2) a második a 35-49 éves levelezősök mostani elégedettségét veti össze azzal, hogyan alakult életük 25 éves korukban (azaz milyen volt iskolai, munkahelyi és lakás státusuk, párkapcsolatuk valamint gyermekvállalásuk akkori „helyzete”);
- (3) míg a harmadik modell az idősebbek esetében a 35 éves korukban regisztrált „élethelyzetük” hatásait vizsgálja, hasonló elvek szerint.

²⁰ A variacia-analízis (vagy szórásanalízis) lényege: ha a függő változónk magas mérési szintű, míg a független változó alacsony (mint esetünkben is), a függő változó szóródását két részre bonthatjuk: a csoportosított kategóriák közötti és az azon belüli szórásra. Az előbbi a független változó által „magyarázott”, míg az utóbbi a „nem magyarázott” szórása a függő változónak. E két elem hányadosát nevezzük F-statisztikának (bizonyos küszöbérték meghaladása esetén beszélhetünk „szignifikáns hatásról”). Ha az F értéke nagy, úgy is mondhatjuk, hogy a csoportokon belüli szórások kicsik, míg a csoportok közöttiek nagyok – vagyis a csoportok „viszonylag jól el vannak különítve” egymástól a független változó által. Ha több független (magyarázó) változót vizsgálunk egyszerre, azt is figyelembe kell vennünk, hogy ezek kölcsönhatásban vannak egymással. Hogy kiszűrjük ezeket a torzító tényezőket, úgy is elvégezhetjük a számításokat – egy speciális algoritmus segítségével –, hogy az egyik magyarázó változó értékeit rögzítjük, és így nézzük meg a többi hatását. Minden független változó értékeire ugyanezt a számítást elvégezve megkaphatjuk a magyarázó változók „vegytisztá hatásait” (azaz kiszűrjük pl. azt az összefüggést, hogy a gyermekek nagyobb mértékben önállósodtak). Ezt az eljárást nevezzük „teljes faktoriális modellnek”, amelyben az Eta értékek mutatják az eredeti – a kölcsönhatások kiszűrése előtti – „magyarázó erőt”, míg a Beta értékek a „vegytisztá” hatásokat. Az egyes magyarázó változók kategóriái szerinti átlageltérések hasonló módon kétféleképpen számíthatók, így megkaphatjuk a csoportonkénti „nyers” és „adusztált” értékeket is az eljárás során. A modellbe bevont magyarázó változók együttes magyarázó erejét az R^2 érték fejezi ki. Lásd bővebben: Székelyi-Barna (2002).

10. ábra: Teljes faktoriális modellek az „elégedettség” mutatójára (Beta-értékek)

A fiatalabb korcsoport jelenlegi elégedettségét a vizsgált öt tényező közül csak a gyermekvállalás nem befolyásolja szignifikáns mértékben, minden más tényező jelentős szerepet játszik a közérzete alakulásában (a modell erősen szignifikáns, „magyarázóereje” pedig 9%-os; azaz a „be nem vont tényezők” hatása 91% körüli).

A legerősebben az „önálló lakás” hat a fiatalok elégedettségi mutatójára (Beta: 0,16), míg a második legerősebb befolyást a „munka-életút” esetében mértünk (Beta: 0,15). Ezt követi az „iskolai életút” (Beta: 0,14) és még mindig szignifikáns a „párkapcsolat” dimenziójának hatása (Beta: 0,12).

Ha az előzőekben az életutak „puszta tényeit” vizsgáltuk, akkor most azt is elemezhetjük, hogyan „élik meg” mindezeket a megkérdezettjeink. Szemmel láthatóan a posztadoleszcencia egyik kulcskérdése – talán motiváló tényezője is – a szülőktől való „távolság” minél erőteljesebb és gyorsabb növelése. Lényegesen rosszabb azok közérzete, akik még szüleikkel együtt élnek 25 évesen, szemben azokkal, akik már önálló lakással rendelkeznek (az „adjustált” átlageltérés itt 0,27 pont). A „munka-életút” elemek közül a munkanélküliség előfordulása önmagában is rendkívül kedvezőtlen hatással van az „általános” közérzetre (az „adjustált” átlag itt 0,29 ponttal romlik), de hasonló – negatív – következményekkel jár a partner elvesztése és az első gyermek megjelenése is. Meglehetősen sokat javít ugyanakkor a házasság ténye a fiatalok közérzetén (0,21 ponttal növeli az átlagot), de az iskolák mielőbbi befejezésének jótékony hatása is kimutatható.

Mindezek tehát azokat az összefüggéseket mutatják, amelyek a fiatalok „mostani” kedélyállapotát befolyásolják azok közül a tényezők közül, amelyek életüket 25 éves korukban jellemezték. Összességében a házasság megléte, az önálló lakás, a tanulmányok befejezése tölti el őket elégedettséggel, miközben a gyermek megjelenése, a munkanélküliség és a szülőkkel való együttélés rontja kedélyüket elsősorban.

A következő modell egy különleges kísérlet: vajon van-e összefüggés az idősebb csoport mostani elégedettsége és a 25 éves korában regisztrált (tehát átlagosan 14 évvel ezelőtti) „állapotok” között. Bár a statisztikai adatok azt mutatják, hogy igen halovány a kapcsolat (a modell nem szignifikáns, magyarázó ereje 7% körüli), de a gyermekvállalás esetében például vannak „markáns utóhatások”. Nevezetesen aki már 25 évesen legalább két gyermeket nevelt, az ma is elégedettebb az átlagnál. Halványabb, de jellegzetes negatív kapcsolat figyelhető meg a munka elvesztése, az önálló lakás csekély aránya és a 14 évvel későbbi elégedettség között is.

Végül a harmadik modellünk mutatja a legmarkánsabb összefüggéseket (szignifikáns, magyarázó ereje közel 13%-os). Itt a 35 éves „állapotok” hatását vizsgáljuk az idősebb korosztály jelenlegi elégedettségi mutatójára. Modellünkben kiugróan magas a „párkapcsolat” befolyása (Beta: 0,30), de szignifikáns a „munka-életúté” is (Beta: 0,19). Ezen belül különösen kedvező hatásai mutathatók ki az „újabb” partnerkapcsolatnak (akik elveszítették partnerüket, majd „újra felépítettek” egy kapcsolatot), ellenkező befolyással van a kapcsolat felbomlása. Erőteljesen negatív körülmény a munkahely elvesztése is, de a lakóhely szerinti önállósodás „megrekedése” (pl. mások lakásában él), az egy-gyermekes életforma kedvezőtlen hatásai is kimutathatóak. Valamelyest kedvezőbb

közérzetük azoknak is, akik középiskolai végzettségüket hamarabb megszerezték az átlagosnál – tehát ily módon az „iskolai életút” korábbi alakulása is befolyásolja mostani közérzetüket.

* * *

Fenti kísérleteink szorosan illeszkednek korábbi vizsgálatainkhoz. Az „Ifjúság 2000” adatai kapcsán az életutak stratifikációs jelentőségét kutattuk (Kabai 2006). Ezt követően az „Ifjúság 2004” eredményei révén egy speciális réteg, a „főhivatású hallgatók” életútját vetettük egybe kortársaikéval (Kabai 2007). A „Végzett hallgatók vizsgálata” – bár igen speciális mintán készült – sok szempontból egy mélyebb, sikeresebb megközelítést adhatja a posztadoleszcencia jelenségének. Reményeink szerint a nappali tagozaton végzett friss diplomások életútja (összehasonlítva idősebb „levelezős” kortársaikéval) sok szempontból „árulkodik” azokról a társadalmi jellegzetességekről, amelyek a posztmodern magyar társadalomban meghatározhatják a következő évtizedekben felnövekvő fiatalok életét.

Irodalom

- Bauer B.-Szabó A. (szerk.): Ifjúság 2004. Gyorsjelentés. Mobilitás Ifjúságkutatási Iroda, Budapest, 2005.
- Beck, U – Gernsheim, E.: Vom Geburtenrückgang zur Neuen Mütterlichkeit? Frankfurt, Fischer, 1984.
- Beck, U.: Túl renden és osztályon? Társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi individualizációs folyamatok és az új társadalmi alakulatok, identitások keletkezése. In: Angelusz R. (szerk.): A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997. A tanulmány eredetileg 1983-ban jelent meg. A könyv első teljes magyar megjelenése: Beck, U.: A kockázattársadalom. Út egy másik modernitásba. Századvég Kiadó, Budapest, 2003. Az idézett tanulmány a könyv 3. fejezete (pp. 138-181.)
- Beck, U.: Mi a globalizáció? A globalizmus tévedései – Válaszok a globalizációra. Belvedere Kiadó, Szeged, 2005.
- Biggart, A. – Furlong, A.: Educating „discouraged workers”: cultural diversity in the upper secondary school. In: British Journal of Sociology of Education, 1996/17. (pp. 253-266.)
- Chisholm, L. – Büchner, P. – Krüger, H-H. – du Bois-Reymond, M. (eds.): Growing up in Europe. Berlin, de Gruyter, 1995.
- Chisholm, L. – Büchner, P. – Krüger, H-H. – Brown, P.P. (eds.): Childhood and youth in the United Kingdom and Western Germany. London, Falmer, 1990.
- Csákó M.: Ifjúság egy áttagolódo társadalomban. In: Gábor K. – Jancsák Cs. (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Belvedere Kiadó, Szeged, 2004. (pp. 11-14.)
- Du Bois-Reymond, M.: I don't want to commit myself yet: young people's life concepts, Journal of Youth Studies, 1998/1(1), (pp. 63-79.)
- Du Bois-Reymond, M.: The role of parents in the transition period of young people. Berlin, De Gruyter, 1995.
- Du Bois-Reymond, M. – van Rooijen, E. – Guit, H.: Life perspectives of adolescents: a study from the Netherlands. In: Heinz, W. (ed.): Life courses and social change. Wernheim, Deutscher Studien Verlag, 1991.
- Fuchs, W.: Jugendlichte Statuspassage oder individualistische Jugendbiographie? Soziale Welt, 1983/34. (pp. 341-371).
- Furlong, A. – Cartmel, F.: Young People and Social Change: Individualisation and Risk in Late Modernity (Buckingham, 1997. Open University Press)
- Gábor K.-Jancsák Cs. (szerk.): Ifjúságszociológia. Szöveggyűjtemény. Belvedere Kiadó, Szeged, 2007.
- Gábor K.-Jancsák Cs. (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Belvedere Kiadó, Szeged, 2004.
- Gábor K.: A Magyar fiatalok és az iskolai ifjúsági korszak Túl renden és osztályon? In: Szabó et al. (szerk) 2002. (pp. 23-41.)
- Gábor K.: Globalizáció és ifjúsági korszakváltás. In: Gábor K.-Jancsák Cs. (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Ifjúság az új évezredben. Belvedere Kiadó, Szeged, 2004. (pp. 28-72.)
- Gábor K.: Fesztiválok ifjúsága és a drog. Belvedere Kiadó, Szeged, 2005.
- Gazsó F. – Laki L.: Fiatalok az újkapitalizmusban. Napvilág Kiadó, Budapest, 2004.

- Hurrelmann, K. et al : Lebensphase Jugend. Weinheim – München, Juventa, 1985.
- Kabai I.: Az első gyermekre várva... 1. Elemző tanulmányok. KLTE, Debrecen, 1992.
- Kabai I.: Társadalmi rétegződés és életesemények. A magyar fiatalok a posztindusztriális korszakban. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- Kabai I.: Egy új stratifikációs modell körvonalai. In: Partiumi Egyetemi Szemle 2006/1. Nagyvárad, PKE (pp. 71-98.)
- Kabai I.: A magyar egyetemisták és főiskolások életútja, élettervei 2004-ben. In: Somlai et al. 2007. (pp. 111-154.)
- Kabai I. – Wölcz J. – Winkler M. – Béki O. – Tóth G. (szerk.): Mi lesz velünk a diploma után? A ZSKF hallgatói által végzett vizsgálat öt felsőoktatási intézmény friss diplomásai körében. „Diákkötet” ZSKF, Budapest, 2007. (ZSKF TKK Könyvek)
- Keniston, K.: Youth: As a stage of life. American Scholar, 1970/39. (pp. 631-654.)
- Kovács D.: A végzett hallgatók életútjának alakulása. In: Kabai et al. 2007. (pp. 67-100.)
- Köllő J.: Munkában és munka nélkül. In: Szociológiai Szemle 1993/1. (pp. 15-20.)
- Laki L.: Munkaerő-piaci helyzet, gazdasági aktivitás, foglalkoztatottak, földbirtoklás és vállalkozás. In: Bauer et al. (szerk.): Ifjúság 2000. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2000. (pp. 61-115.)
- Nhancsics Zs. – Blau K. – Badó D.: A vizsgált intézményekben végzettek néhány szociológiai jellemzője. In: Kabai et al. 2007. (pp. 43-66)
- Schulze, G.: A Német Szövetségi Köztársaság kulturális átalakulása. In: Wesely A. (szerk.): A kultúra szociológiája. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 2003. (pp. 186-204.) Eredeti megjelenés éve: 1992.
- Somlai P. – Bognár V. – Tóth O. – Kabai I.: Új ifjúság. Szociológiai tanulmányok a posztadoleszcensekről. Napvilág Kiadó, Budapest, 2007.
- Spéder Zs.: Változások az ezredfordulón. Hazai tendenciák (Fiatalok). In: Andorka R.: Bevezetés a szociológiába. Osiris Könyvkiadó, Budapest, 2006. (pp. 365-367.)
- Székely G-né: A fiatalok lakásviszonyai. In: Szabó A. et al. (szerk.): Ifjúság 2000. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002. (pp. 116-130.)
- Székelyi M. – Barna I.: Túlélőkészlet az SPSS-hez. TIPOTEX Kiadó, Budapest, 2002.
- Tóth L.: „Hamburger-szex” és a konzervatív ifjúság. In: Bauer B. (szerk.): Süsü a társadalomban. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000. (pp. 192-196.)
- Vaskovics László: A poszt-adoleszcencia aktuális fejlődési trendjei Németországban. Előadás az „Új ifjúság” konferencián, ELTE TáTK Budapest, 2008. április.
- Vukovich Gy. – Harcsa I.: A magyar társadalom jelzőszámokban. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport 2002. TÁRKI, Budapest, 2002. (pp. 115-137)
- Wallace, C.: Ifjúság, család, polgárrá válás. In: Gábor K. – Jancsák Cs. (szerk.): Ifjúságszociológia. Szöveggyűjtemény. Belvedere Kiadó, Szeged, 2007.

- Walther, A. – Stauber, B. – Bolay, E. – du Bois-Reymond, M. – Morch, S. – Pais, J.: Young adults in Europe – new trajectories between youth and adulthood. In: Cyrce, D. (ed.): European Yearbook on Youth Policy and Research. Berlin der Gruyter, 1998.
- Wilkinson, H.: Kinder der Freiheit. In: Beck, U. (ed.): Kinder der Freiheit. Frankfurt, Suhrkamp, 1997.
- Winn, J. – Dwyner, P.: Új irányok az ifjúsági életszakaszok átmenetének kutatásában. In: Gábor K. (szerk.): Ifjúsági korszakváltás. Szöveggyűjtemény. Szegedi Egyetem, 2002. Kézirat (pp. 129-144.).
- Wölcz J.: A kutatás módszertana. In: Kabai et al. 2007. (pp. 23-32)